

В Е С Т Н И К Литературен В Е С Т Н И К

Иван Динков – цензуриране и инкриминиране

Михаил Неделчев: *Към случая „Хляб от трохи“*

Пламен Дойнов: *„На юг от живота“ – срещу огъня*

Стенограмите на УС на СБП и пресата за „Хляб от трохи“

Премиерата на „Другият „Тютюн“: документи и спомени“

Ханна Карпинска: *Българската литература в Полша*

Геопоезия: Владимир Илиевски

Студентският конкурс Шумен 2011

Иван Динков

България

*Ти си над себе си само България.
Три педи в земята – преставай да бъдеш.
Там,*

като възлица,

исляма догаря –

върху злобещи татарски зъби.

Ти си България само над себе си.

Но ти си цялата

на мама в скута!

*Спечеля ли някога от своите песни,
най-напред*

камшиците ти ще изкупя:

тия –

от дряна и волската задница,

тия –

от черната лепкава гума,

тия –

с които голяма надница

смъртта изкарва от честна дума.

Родих се да нея не гърдно –

а гърлено.

Но ти ме задави

с моите пръсти.

*Когато извиках с безкръвни бърни,
ти заповяда*

да ме качат на кръста.

Тая песен е мъка и клетва –

ази искам

не само да искаш да те обичат,

но и ти да обичаш –

и то отблизо,

тия,

дето твоята реч

сричат!

Ти си над себе си само България.

Три педи в земята –

прости,

но си чужда:

ти,

моя земя от две полушария,

в която се мъча

по съвест да служа!

Стихотворението е публикувано в книгата „На юг от живота“ (1967), претопена в Полиграфическия комбинат в София.

Фигури на тайната

Има отделни творби и цели книги, които остават да се скитат в българската литературна история като странни *фигури на тайната*. Около тях струи някаква особено мека, почти млечна светлина от неясно знание и табуирани намеци. Придобили са навичките на призрци на недородени деца – *имало ги е за малко или почти ги е имало*, но скоро са си отишли, за да ни оставят с усещането за неосъщественост и някаква изначална лишеност от битие. Тъкмо там – в зоната между словесното битие и безсловесното небитие – те присъстват с прищядащите си гласове, но някак не ги чуваме добре, фигурите им остават все така незрими, ефект на пропуснат литературноисторически шанс – останали завинаги *непрочетени навреме*.

Книги на несбъдналата се възможност за *друга* българска литература. Книги, обитаващи гузни съвести и отсрочени до безкрайност мемоари. Книги, които ще населяват съзнанието ни, попаднали в скосената бездна на едно дълбоко, пронизано от жестоко съжаление, антиисторическо „ако“ – „Ами ако бяха издадени навреме! Ако бяха допуснати до разпространение! Ако бяха прочетени в епохата си! Ако не бяха иззети, инкриминирани, унищожени или затворени! Ако се бяха случили в цялата възможна пълнота от читателски и критически прочити!“ Най-известните български примери от епохата на НРБ обаче като че ли сочат точно обратното – „Люти чушки“ от Радоу Ралин, „Лице“ от Блага Димитрова и „Фашизмът“ от Желю Желев по-скоро набавят допълнителен символен капитал от своето инкриминиране. Но не тях имаме предвид в случая. Тези книги все пак успяват да стигнат до част от своите читатели – биват иззети от книготърговската мрежа, когато вече различни количества от тиража им е изкупен, затова стават обект на направлявани от партийно-държавната власт шумни кампании. Придобиват почти митична *тайна слава* през 70-те и 80-те години на ХХ век, а още в първите месеци след 1989 г. се мултиплицират

в преиздания, в експертни коментари и медийни популяризации.

Има други творби, подобно на ръкописа „Спомен за страха“ от Константин Павлов, които пък са завинаги „замразени“ в издателствата, без да подлежат на издаване, като се трансформират по-късно под различни заглавия в променени версии. Можем да допуснем, че съществува огромен брой такива издадени-недоиздадени книги, много от които остават на практика невъзстановими в първоначалния си автентичен вид. Пред смътното им присъствие не само литературната история, но и цялата българска литература мъчи колкото неосведомено, толкова и гузно, защото в тях вижда своите пропуснати шансове да изглежда по-достоверна, по-същностна.

Струва ни се обаче, че сред художествените произведения от периода на НРБ единствено стихосбирката „На юг от живота“ на Иван Динков е толкова безапелационно заличена или поне е направен опит да бъде изцяло изтрита от литературната памет, като дори е обявена за *неиздадена*. Книгата е тотално унищожена веднага след нейното отпечатване. Следите от краткотрайната ѝ поява са старателно изтрити. Според частични свидетелства официалната позиция на властовите институции е, че публикуването на книгата не просто не се е случило, а е *предотвратено*.

„На юг от живота“ – *няма такава книга*. Истината е обаче, че тя съществува и още как. При това – не само като ръкопис, а във вид на отпечатано книжно тяло, изплъзнало се *поне в един екземпляр* от унищожителите си. Този екземпляр е запазен в архива на Иван Динков, съхраняван от неговото семейство.

ПЛАМЕН ДОЙНОВ

Още за случая „На юг от живота“ – в тематичната част на този брой!

Милена Кирова с наградата „Иван Радославов и Иван Мешеков“

На 10 юни 2011 г. в гр. Златарица се проведеха традиционните литературни празници и връчването на Деветата национална награда за литературна критика „Иван Радославов и Иван Мешеков“. Жури в състав акад. Иван Радев, проф. Симеон Янев, проф. Огнян Сапарев тази година присъди наградата на проф. Милена Кирова. В родния град на критиците – Златарица, разположена югоизточно от старата българска столица, в гънките на Предбалкана, през 1992 г. по идея на акад. Иван Радев и катедра „Българска литература“ при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, със съдействието на обществеността и управата на града, се учредява национална награда за литературна критика на името на Иван Радославов и Иван Мешеков. Проведената през ноември 1992 г. научна сесия и излезлият през 1993 г. сборник с изследвания и материали „Иван Мешеков. Критикът-артист“ поставя началото на ритуалния сценарий, свързан с истинското завръщане на двамата изследователи в актива на новата българска литература.

През последните две десетилетия наградата за литературна критика на името на Иван Радославов и Иван Мешеков се превърна в културна институция. Получаването ѝ е не само въпрос на професионално признание, но и на духовен престиж. Досегашни нейни носители са – ст. н. с. Сабина Беляева (посмъртно), проф. Никола Георгиев, проф. Светлозар Изгов, проф. Иван Радев, проф. Радосвет Коларов, проф. Михаил Неделчев, проф. Симеон Янев, проф. Чавдар Добрев. През 2011 г. честваме 120-годишнината от рождението на Иван Мешеков. Във връзка с годишнината Великотърновското издателство „Веста“ пуна на пазара книгата с критически есета и статии на Ив. Мешеков „Към реалистична критика“, чието първо издание е от 1936 г. Авторите на предговора и послеслова са преподавателите от катедра „Българска литература“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ Антония Велкова-Гайдаржиева и Димитър Михайлов.

ЛВ

КОНФЕРЕНЦИЯ

V Международна конференция „ХАЙКУ КАТО ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ГРАНИЦИ“ Благовезраг, 18 и 19 юни 2011 г.

“Хайку клуб София” и катедра “Философски и политически науки”, ФФ, ЮЗУ “Неофит Рилски” - Благовезраг

организирам

конференция с международно участие на тема “ХАЙКУ КАТО ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ГРАНИЦИ”

Конференцията ще се проведе на 18 и 19 юни в учебната база Бачиново на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

ПРОГРАМАТА

1. Отчитане на резултатите от конкурс за хайку стихотворение.

2. Доклади по темата ще изнесат От САЩ

Проф. Дейвид Ланю – “Жабите на Исса”
От България

Людмила Балабанова – “Основни техники в хайку поезията и връзките им с неизговореното”

Мария Леринска – “Непреводимости. Пътят на Танеда Сантока”

Петър Пламенов – “Нечовешкият дискурс или Играта на дискурсивните стратегии в хайку поезията”

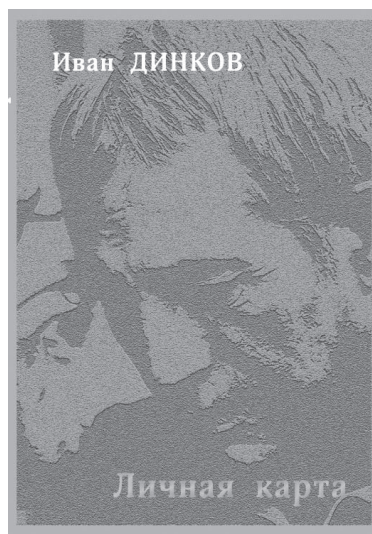
Веска Гювийска – “Мисловни стратегии за преподаване, преподаване, преподаване на хайку”

Антоанета Николова – “Мислене „без граници””

3. Литературно четене

4. Гинко – съвместна разходка из природата с цел писане на хайку.

Книга от Иван Динков на руски език

Иван Динков, „Личная карта”, изд. „Московские учебники – Сидипресс”, М., 2010, 255 с.

Едва ли трябва да ни изненадва, че това е първата книга на Иван Динков на руски език. Но пък изданието е изпипано по всички правила на пълноценното представяне на един значим автор – двуезично (на български и на руски), с твърди корици и добър справочен апарат. Подборът, извършен от Белла Цонева-Динкова, е точен и

представителен. Книгата съдържа почти всичко от най-важните стихосбирки на поета, фрагменти от „Почит към литература”, мемоарно-есеистичната „Живот по памет”. Преводачите на поезията (Сергей Надеев и Галина Климова) и на прозата (Елеонора Мезенцева) постигат удивителен смислово-звучов синхрон с българския оригинал. Знаменателно е как сп. „Знамя” представя Иван Динков през това издание: „вдъхотворен поет на социалистическа България, за известно време забранен, преводач на Маяковски, от 1989 г. – просто добър български поет”. Книгата имаше премиера през януари 2011 г. в Москва.

КОНКУРСИ

● „Литературен вестник” и Нов български университет обявяват конкурс за произведение от автор студент в три жанра – поезия, проза и критика.

Текстове за участие в конкурса (с посочени име на автора, телефон и електронен адрес за контакт) ще се приемат до 15 юли 2011 г. на адрес lv_konkurs@abv.bg.

Наградените произведения ще бъдат обявени през септември 2011 г. Ще бъде присъден по един приз във всеки жанр, придружен от парична награда от 100 лв. Изпратените за участие текстове ще бъдат разглеждани текущо от журито на конкурса и номинираните ще бъдат публикувани в „Литературен вестник”.

● МЕЖДУНАРОДЕН КОНКУРС ЗА ДРАМАТУРГИЯ

Театралният център за младежка публика в Централна и Югоизточна Европа - „Theatre Epicentre”, в сътрудничество с театрална компания „Ангели”, Лондон обявяват

конкурс за написване на пиеса за млади хора над 14 години

В конкурса участват седем държави – Босна и Херцеговина, България, Черна гора, Хърватия, Словения, Сърбия и Македония.

Целта на организаторите е да поощрят и мотивират писането на драматургия за млада аудитория в южнославянските страни, да популяризират драматургията и да направят видими усилията по създаване на актуални текстове за тийнейджъри извън страните, в които те са написани. Най-добрите текстове от Босна и Херцеговина, България, Черна гора, Хърватия, Словения, Сърбия и Македония ще бъдат публикувани в сборник на оригиналния си език и ще бъдат преведени на английски. Представянето на сборника ще се състои през ноември следващата година, в Лондон. Някои от спечелилите пиеси ще бъдат представени в театри, които за членове на „Theatre

Epicentre”, в съответните страни на кандидатите. Темата на пиесите е свободна, но текстовете трябва да бъдат предназначени за деца над 14 години. Журито на конкурса е съставено от членове на „Theatre Epicentre” от всяка от съответните страни. Текстове трябва да бъдат получени до 1 септември 2011 на адреса на българския представител на журито – Кремена Димитрова – remedios@abv.bg. Финалистите ще бъдат обявени на интернет страницата на „Theatre Epicentre” (www.theatre-epicentre.org) на 19 декември, 2011.

● ОБЩИНА ХАСКОВО И „БКЪДЕМИЯ КАУНЪ” ОБЯВЯВАТ

V МЕЖДУНАРОДЕН ХУМОРИСТИЧЕН ЛИТЕРАТУРЕН КОНКУРС „КАУНЪ 2011”!

Могат да участват автори, пишещи на български и сръбски език.

Осигурени са награди за проза – 500 лв., и за поезия – 500 лв.

Творбите да са на свободна тематика, като важен е смехът в тях. Политиката е неприемлива, а сатира – неконкурентна.

Няма ограничения за възраст, пол, цвят, ръст, възможности. Умоляват се автори без чувство за хумор да не се напъват...

Творбите ще бъдат оценявани от международно жури, съставено от хора, които си разбират от работата и си я гледат.

Съпътстващите награди се осигуряват от спонсори и се обявяват в деня на фестивала „Каунъ 2011”, който се провежда в рамките на дните на град Хасково около 8 септември. Творбите се приемат само в електронен вариант на адрес haskovskikaun@abv.bg до 24 часа на 10 август 2011 година.

С творбите авторите да оставят адрес за обратна връзка. Всеки автор има право да изпрати до 3 творби.

НОВИ КНИГИ

Пламен Дойнов. „Българският социализъм: 1956, 1968, 1989. Норма и криза в литературата на НРБ”, Център за изследване на близкото минало, изд. “Сисела”, С., 2011.

Книгата представя първото цялостно изследване на българския литературен социалистически реализъм с акцент върху кризите на комунизма, проявени и като ключови години на литературата – 1956, 1968 и 1989. Чрез взаимен прочит на текстове от книги, периодика и архиви Пламен Дойнов представя социализма в НРБ като комплексен феномен с конкретно-исторически и антропологически измерения, където институционалните и събитийните контексти са равни в познавателното си значение на персоналните. Книгата интерпретира отделни творби и прояви в езиковото поведение на знакови български литератори между 1946 и 1990 г. Избраният изследователски подход както не приема героическите версии, които са склонни да виждат стоическа съпротива и дисидентски жестове в не малка част от българските писатели до 1989 г., така и отхвърля самосъжалителните разкази за тяхното пресметливо спотаиване и хроничен конформизъм. Доктрината и системата на социализма са анализирани в поредица от синхронни срезове в зоната на трите кризисни години (1956, 1968, 1989), обогатени с хроники и периодизации, в които се посочват главните събития и тенденции, проявени в литературата на НРБ.

Премиерата на книгата ще се състои на 30 юни (четвъртък) 2011 г. от 18 ч. Унгарския културен институт в София.

„Другият „Тютюн“: документи и спомени” – Премиерата Изказвания и текстове

На 30 май 2011 (понеделник) между 18,30 и 20 ч. в Чешкия културен център в София на ул. Раковски № 100 се състоя литературна вечер, посветена на 100-годишнината на Димитър Димов и 60 години от първото издание на романа „Тютюн“, които бяха отбелязани с премиерата на книгата „Другият „Тютюн“: документи и спомени” (съставители Пламен Дойнов и Анна Свиткова, редактор Виолета Миланова, художник Яна Левиева), издание на „Несарт“ и „Монд дипломатик – България“, с подкрепата на Национален фонд „Култура“ и „Евробет“.

Тук публикуваме предварително заявените изказвания и/или текстове на Милен Миланов, Пламен Дойнов, Анна Свиткова, проф. Ивайло Знеполски, проф. Михаил Неделчев, Георги Тенев, доц. Георги Лозанов, г-р Йордан Ефтимов, Митко Новков, Теодора Димова, Лиляна Димова.

МИЛЕН МИЛАНОВ

Преди 60 години издателство „Народна култура“ публикува роман от Димитър Димов със заглавие „Тютюн“ в тираж от 4000 екземпляра. Само за няколко месеца книгата е разграбена от читателите и се превръща – както бихме казали днес – в безспорен бестселър. В същото време меродавната българска критика и значителна част от писателската общност започват кампания срещу романа – в разговори, в поредица от обсъждания, в дискусии по повод Димитровската награда те оспорват качествата на „Тютюн“ и го обявяват за „порочно“, „упадъчно“, дори „порнографско“ произведение, „отстъпление от позициите на социалистическия реализъм“. Това са цитати.

Известно е, че споровете стихват след пряката намеса на тогавашния комунистически вожд Вълко Червенков – романът като цяло е защитен от властта и е обявен за „огромен успех на автора и на социалистическата литература“, но пък Димитър Димов е заставен да преработи „Тютюн“, за да го доближи до настоятелните изисквания на официалната критика и пропаганда. Така в началото на 1952 година се разразява може би най-големият скандал в българската литература, останали незаличими следи върху десетки писателски съдби, върху произведения и победения, върху тялото на цялата ни литература и култура.

Оттогава вече 60 години „Тютюн“ се чете от различни поколения читатели с неотслабваща страст. Отдавна романът не е „социалистическа класика“, а просто „класика“. Днес бихме искали – с поглед, обърнат назад, но и към себе си – да се опитаме да преосмислим традицията на общуване с този голям роман. Традиция, която повече от половин век трасира промените в литературата, в нашето битие, в самите нас.

Но бих искал да подчертая, че и първото, и второто издание не са творчески компромис. Поразява писмото на Димитър Димов до Червенков, в което той съобщава, че е променил много от нещата в романа – сюжетни линии, герои и пр., но признава, че не може да промени стила си. Не знам дали за един творец има по-голяма устойчивост от творческата. Димитър Димов е проявил точно тази творческа устойчивост и може би затова днес правим тази премиера.

ПЛАМЕН ДОЙНОВ

По покана на Милен Миланов съставихме този том заедно с Анна Свиткова. Работата ни по книгата беше нещо средно между изследване, разследване и приключение, в които се редуват щастливи и горчиви находки. Защото се оказа, че това

не само е най-шумният скандал с книга в българската литература, но и представлява събитие, което (въпреки множеството му посветени страници и книги) постоянно е лишавано от важни текстове. Тоест случаят „Тютюн“ все по някакви причини – политически, издателски, личностни, финасови и пр. – не е представян в цялост. Ако Милен Миланов твърди, че Димитър Димов не е правил творчески компромис, аз ще кажа малко остро, че мнозина от изследователите на този случай са правили компромиси. Ние се опитахме да не правим компромиси. Компромиси с нашето знание. Това е основният компромис, който един изследовател на този случай може да направи – да премълчи неща, които вижда в документите, да премълчи собственото си знание. Смятам това за престъпление. Стремиме се да бъдем честни спрямо нашето знание – на различни равнища. Първо – на равнището на цялостното представяне на документите. Второ – на равнището на вземане на решения какви пасажи да бъдат съкратени и кои оставени, защото е невъзможно да бъдат публикувани всички текстове в обем от 2 или 3 хиляди страници. Така в този том присъства всичко значимо по случая „Тютюн“, произведено във времевия диапазон между 1951 и 1954 г. В това се състои един от главните аспекти на нашата съставителска концепция. Ние не бихме искали да разглеждаме случая „Тютюн“ в тесни рамки (само тогава, когато става дума изрично за романа или за Димов), а да го разположим в целия контекст на епохата – как променя литературата през 50-те години, как пренарежда позициите в литературното поле, как се отразява на събитие на българските писатели и литератори, как дава ход на постепенно реформиране на доктрината на социалистическия реализъм и как предопределя писането и съдбата на Димитър Димов.

Имах възможност да кажа, че в този случай няма герои. Със сигурност има мъченици и най-големият мъченик е романът „Тютюн“. Романът с много образи носи целия товар на този случай и непрекъснато се колебае в собствената си идентичност. И ние сме изправени пред едно нелепо питане: С кой точно „Тютюн“ общуваме? Повечето от днешните читатели са чели предимно второто (и дори третото) издание, защото първото издание продължително време беше принципно недостъпно. Но и онези читатели, които са имали шанса да прочетат навреме първото издание от 1951 г. и другите, които след 1992 г. могат вече да го четат благодарение на волята на наследниците на Димов, които дават шанс да се печата отново това първо издание, те също изпитват колебания как точно да възприемат романа, как да го поставят и в библиотеката си, и в собственото си сърце. Факт е обаче, че трагедията на една книга се превръща в победа на българската литература.

АННА СВИТКОВА

Вече 25 години работя в Къща музей „Димитър Димов“ и 20 години следя перипетиите по разбулването на тайните около „Тютюн“. Въпреки че е най-шумният скандал в нашата литература, той беше почти забравен през 70-те и 80-те години. По-възрастните хора разказваха легенди за тези събития, по-младите почти нищо не знаят. Почти веднага след промените в България – през 1991 година – реших да припомня този случай чрез една изложба в Столична библиотека, в която показвах документите от фонда на музея „Димитър Димов“. С изложбата се събуди интерес към съдбата на романа и се стигна до преиздаването на

първото издание. Страхувам се обаче, че сега историята ще се повтори с обратен знак – втората редакция ще бъде забравена, а пък и двата текста са произведения на Димитър Димов и имат право на живот.

След това дойде ред на разкриването на документи, които са извън музея – в Централния държавен архив. Все още не беше лесен достъпът. Чакаше с месеци за разрешение, не даваха копия и т.н. Сложна обстановка. Затова първият сборник, посветен на случая „Тютюн“, издаден през 1992 г., беше доста оцветен. Не успяхме да публикуваме всичко налично, а до редица документи просто не достигнахме, поради трудности в архивните институции. Може би има провидение. Защото сега, след 20 години, се появи издател, който даде шанс да се появи една книга, която е по-скоро едно литературно бижу. Прекрасно издание. Аз съм във възторг от хората, които работиха по тази книга. Всички ще кажат: „Направена е супер професионално!“ Не само това – с любов е направена! Любов към писателя, към романа и най-вече – с любов към истината. Но нека кажа, че музейните архиви крият още тайни. Може би след време ще дойде време за следващо издание.

ИВАЙЛО ЗНЕПОЛСКИ

Първият сборник за случая „Тютюн“ от 1992 г. и сегашният сборник „Другият „Тютюн““ по великолепен начин се надграждат. Новата книга разширява хоризонта в две посоки. Първата е времева. Ако подзаглавието на първия сборник фиксира 1951–1952, то при втория граници се разширяват – 1951–1954. Това разширение с още две години е много важно и без него не можем да дадем оценка за събитията, които съпътстват романа „Тютюн“. Втората разлика, разбира се, е фундаментална. Тя се дължи на интересното, детайлното и ползващо съвременен инструментариум изследване на Пламен Дойнов върху случая „Тютюн“.

Пламен Дойнов отдавна се занимава (в книгата му „Българският социализъм“ – също с един метод, който може да се нарече „изследване през случая“, метод, който повечето наши историци пренебрегват. Това дава възможност през случая да се прочете голямата история. В уводната студия на Пламен Дойнов е даден интерпретативният ключ към разбирането на документалния масив – стенограми, писма, обсъждания, рецензии и т.н. Случаят „Тютюн“ е призмата, през която се чете състоянието на страната и на литературата през онези епоха, за което красноречиво говори подзаглавието на студията – „Литературният социализъм в НРБ като история на една книга“. Случаят „Тютюн“ е първото пропукване в абсолютния догматизъм, който господства в българската литература и в литературния живот. Димитър Димов е първият, който с романа си отправя предизвикателство към това литературно ТКЗС, на което самият той е член. Настъпва суматоха, в която се разкриват интересни сюжети и проблеми. Първо става ясно, че системата за тоталитарен контрол не е съвсем ясно установена, защото се появяват критици и литератори, които с апломб оценяват творби, без да знаят какво мисли вождът за тях. Чрез този случай вождът Червенков си възвръща част от територията, която „по право“ му принадлежи и установява своя суверенитет не само върху политическото, но и върху литературното поле. Пламен Дойнов пише малко преслено, че вождът заедно с ръководителите на писателския съюз атакува „автономността“ на критиката.

Но „автономност“ по отношение на какво? По-скоро критиката се изживява като феодал, на когото са му дали малката власт да бди над литературата да не се отклонява от голямата догма. Резултатът от случая „Тютюн“ е критиката да бъде поставена на своето място. Виждаме два момента, които са много добре интерпретирани. Единият е свързан с разколебаване на социализма – усещането, че винаги може да стане прецедент, който да създаде проблеми, объркване в това „що е социализъм“. Другият момент е, че след известно самозабравяне, на критиката наизведано е припомнено на кого трябва да служи – трябва да се съобразява с оценката на ЦК на БКП и на ръководството на СБП. Тоест критиците вече не могат да се изживяват като ръководители на литературния живот, те са просто служители на институциите. Истината е, че установената през 1951–1954 г. йерархия се запазва чак до края на режима през 1989 г. Ако случаят „Тютюн“ е първото разколебаване на сталинската доктрина на социализма, то това е и първото разколебаване във функциите, които се вменяват на критиката. Уроците от този случай могат да бъдат многопосочни за различните жанрове и сектори. Имам несъгласие с една теза, която прозвуча – че Димитър Димов не е направил компромис. През случая „Тютюн“ се вижда до каква степен нашите писатели и хора на изкуството са били склонни да поемат макар и минимални рискове. Никой не оспорва таланта на Димитър Димов. Става въпрос за друго. Димитър Димов е бил в отлични позиции да не се съобрази със своите критици, които са настоявали за преработка на романа. Той е имал поздравлението и подкрепата на вожд, на неговата страна са били и някои литератори. Може е да каже: „Това успях да напиша. Не мога повече. Ще видя какво мога да направя в следващия си роман.“ Вместо да поеме този минимален риск – да застане зад творбата си, Димов пише дълго писмо до вожд, в което обяснява какво е направил, правилно ли е и пр. В този момент българската литература се предава и се лишава от възможността да отстоява някаква позиция. Не става дума за позиция насочена срещу властта, а за неутрално отношение, когато се обсъждат качества на литературен продукт. Това е още един урок. Още оттогава ни липсват съпротивителни сили. Този валс с властта продължава със същата стъпка до 1989 година. Поздравявам авторите и издателя на тази книга, която е безценен избор за литературната и културната, но и за обществената история на комунистическия период.

„Драматургия Аскеер 2011“, съст. Милен Миланов, изд. Фондация „Аскеер“, С., 2011, 208 с.

Това е седмата книга от ежегодната поредица с трите номинирани пиеси за наградата „Аскеер“ в категория „Съвременна българска драматургия“. Тази година включва

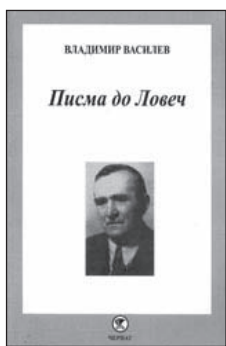
„Лалугер“ от Александър Урумов, „Паякът“ от Димитър Димитров и Йордан Славеилов, „Тест“ от Елин Рахнев, който взе и наградата. Така се е получило, че въпреки отдалечените си стилистики една от друга, пиесите си говорят помежду си. За това решително са подпомогнати и от петте предговора в началото, и от безценните приложения, които отдавна не са изненада за тази поредица. Виждате което и да е друго издание на съвременни български драматургични текстове и ще разберете защо сборникът на „аскеерите“ е най-добрият.

„1910“, съст. П. Дойнов, Й. Ефтимов, изд. „Сиела“, Департамент „Нова българистика на НБУ, С., 2011, 476 с.

Сборникът съдържа текстове, представени за първи път на едноименната конференция, състояла се на 18 и 19 юни 2010 г. в Нов български университет и

в ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Книгата представя както общо осмисляне на значението на 1910-а, така и отделни ключови творби и автори, проявени в нейния календарен диапазон. 22 изследователи от водещи академични центрове търсят отговори на въпросите: Дали наистина това е най-ярката и най-цялостната година в българската литература? Доколко 1910-а е година предимно литературна? Какви съответствия и несъвпадения могат да се открият между литературната, политическата, общосоциалната и общокултурната 1910? Какви преки и задочни диалози с чужди литератури и култури води българската? Какъв край и какво начало съдържа в себе си 1910? Отговорите са тук.

Владимир Василев, „Писма до Ловеч“, съст. Васил Колев, изд. „Чернат“, С., 2011, 168 с.

Истинска литературно-историческа находка! Тук са събрани писма на Владимир Василев до получатели от Ловеч – по-голямата част са адресирани до Димитър Липен в периода 1951–1963, по-малката

– до д-р Илия Еврев в 1956–1962. Веднага открояваме три основни функции на епистолярния жанр в контекста на Владимир-Василевата изолация през 50-те и 60-те години: 1. Възможност за човешко и творческо общуване с личности, на които не им е наредено да те следят; 2. Търсене на спасителен излаз към провинцията и към нейни одухотворени представители; 3. Формиране на малка епистолярна литературна публичност (компенсаторно противопоставена на забранената зона в пресата и издателствата), където все пак могат да се обменят сравнително свободно мисли за литературата и обществото. В добавка имаме, разбира се, и богати находки от информация, които лежат под почти всяко писмо.

Българската литература в Полша

Ханна Карпинска

Интересите към българската култура и литература в Полша датират отдавна. Първите статии и очерци, свързани с България, са печатани в полски списания още в началото на XIX век. Посветени са преди всичко на българската история и език, а по-късно разглеждат въпроси на българското Възраждане, на новата българска култура и литература.

Няколко десетилетия по-късно се появяват и първите преводи. И тъй, през 1884 г. в сп. „Kłosy“, в статията на Бронислав Грабовски за съвременната българска литература, намираме превод на две творби от Иван Вазов: стихотворение „За любовта не говори“ и откъс от поемата „Левски“. Три години по-късно в сп. „Życie“ Юстин Феликс Гайслер разглежда подобна тема, илюстрирайки своята статия пак с Ив. Вазов: „Пустота“ (откъс) и „На детето“. За Вазовата стихосбирка „Звукове“ пише през 1893 г. в сп. „Przeгляд Powszechny“ Тимус Сопозко. В статията си той превежда откъси или цели стихотворения от стихосбирката: „В храма“, „Гете“, „Поемата“, „Мусалла“ и др.

Именно Вазов е първият български автор, чиито книги излизат в Полша. През 1895 се публикува превод на „Под игото“ (дело на Хелена Сопозко); други произведения излизат през 1904 („Избрани новели“ и „Казаларската царица“), 1911 („Сетослав Тертер“, с полско заглавие „W walce o wolność“) и 1935 („Новели“) година. През 1912 г. се появява превод на „Идилии“ от П. Ю. Тодоров.

Особено интересен период в историята на полско-българските литературни и културни отношения представлява първата четвърт на XX век. В България тези години са свързани с научната, критическо-литературна и преводаческа дейност на Боян Пенев и Дора Габе; в Полша действа Българо-полско дружество, което през 1927 г. издава единствения номер на своя годишник, озаглавен „Od Wisły do Maricy“ („От Висла до Марица“). Наред с информационна и отчетна дейност на дружеството той съдържа и художествено-литературна част, в която ще намерим стихотворения и проза на такива автори като Христо Ботев, Иван Вазов, Петко Ю. Тодоров, Елин Пелин и Йордан Йовков.

След 1945 г. броят на превежданите книги значително расте. Докато обаче докъм 1951 г. се наблюдава известен стремеж за запазване на пропорции между класиката и съвременното литературно творчество, както и за предоставяне на полския читател на най-ценните творби от българската литература (тогава излизат между другото произведения от Иван Вазов, Елин Пелин, както и детски книжки на Дора Габе), то след това положението значително се променя. В периода 1951–56 г. се превежда и издава изключително много, то това са слаби, бихме казали „злосторни“ произведения с банална тематика, толкова добре позната на полския читател от родната му литература от този период. Най-често повтаряната тема е животът на българското село, по-точно – колективизация на селото. Група социално осъзнати бедняци организират ТКЗС, кулаците развиват вражеска пропаганда, средната ръка селяни се колебаят. Върху тази проста и бедна фабула са построени и след това преведени на полски творби, които със сигурност не са най-добро постижение на техните автори – а да не говорим за цялата българска литература...

На този фон щастливо изключение прави поезията: съставената от Северин Полаак „Антология на българската поезия“ (1954), обхващаща имена от Христо Ботев до съвременниците, и „Избрани стихотворения“ от Никола Вапцаров

в подбор и превод на Йежи Лау (1954). Излиза и първата добре замислена и реализирана антология на българския разказ от XIX и XX век (1955). Значителна промяна настъпва след 1956 година. Още същата година излиза „Тютюн“ на Димитър Димов. През следващите три десетилетия в Полша се публикуват творби на най-интересни съвременни български писатели, като едновременно се ликвидират „белите полета“ в областта на класиката. Разбира се, има пропуски и недоразумения (отчайващо слаби преводи, конюнктурни книги, преводи посредством други езици), но те са малко на брой и в малка степен влияят върху общата картина.

Едно от най-ценните издания е „Wubug rism“ („Избрани съчинения“) на Христо Ботев, публикувано през 1960 г. в пресижната научна поредица „Biblioteka Narodowa“, снабдено с обяснения, бележки и коментари. Не закъсняват книги на Йордан Йовков (1960), „Записките“ на Захари Стоянов (1971), „Славянобългарска история“ от Паусий Хилендарски (1981), „Бай Ганю“ от Алеко Константинов (1986). Тези няколко имена и заглавия са хвърлени почти наслучу с цел да онагледят стремежите на полските издатели и преводачи за приближаване на българското литературно наследство. Едновременно се издирват и превеждат тогавашните млади и способни творци, днес вече станали класици. И така, първата от седемте преведени в Полша книги на Йордан Рагичков (сборник разкази „Тенекиено петло“) излиза още през 1969 г., първите книги на Емилиан Станев („Woja z apiołem“ – такова е полското заглавие на „Иван Кондарев“) – през 1963–67 г., на Николай Хайтов („Диви разкази“) – през 1971 г., на Вера Мутафчиева („Случаят Джем“) – през 1972 г., на Ивайло Петров („O Julii i innych“ т.е. „Объркани записки“) – през 1974 г. Превеждат се и се издават романи на Блага Димитрова „Пътуване към себе си“ (1970) и „Отклонение“ (1971) и на Георги Марков („Мъже“, 1965 и „Санаториум на доктор Господов“, 1970). Излизат стихосбирки на Елисавета Багряна (1961), Дора Габе (1972), Веселин Ханчев (1968), Димитър Пантелеев (1970), Атанас Далчев (1981), Николай Кънчев (1981) и др., като не се забравят и класиците: Христо Смирненски (1966), Пею Яворов (1972), Иван Вазов (1976), Гео Милев (1977).

Заслужава внимание сборникът на българския разказ от периода 1960–1966 г. „Gorące roidnie“ („Горещо пладне“), както и антологичи: на българския хумор (1971 и 1979), на българските морски (1976) и военни (1976 и 1988) разкази, на млади български разказвачи (1981) и поети (1967, 1977), на българските народни песни (още през 1956 г. издават двама полски изтъкнати поети и преводачи: Анна Камиенска и Ян Шпиевак) и българските народни приказки (1964, 1986). Откроява се по своята мащабност и прекрасна художествено оформлене „Ziemia gorąca“ („Земя гореща“ (1968) – антология на съвременната българска поезия, дело на Анна Камиенска и Анатоли Стерн.

80-те години са белязани с прекрасна инициатива, за съжаление неосъществена до края: междуиздателска поредица „Колекция на българската литература“, замислена като 24-томна панорама на най-ценното и най-интересното в нея. Резултатите са значително по-скромни: 14 заглавия, от които 10 белетристични книги на отделни автори и 4 антологии. Отсъствието на стихосбирки е донякъде компенсирани с обема на двете поетически антологии (1985 и 1987), чиято гранична дата е 1944 година. Антологията на българския разказ от XIX и XX век (1982) представя на полския читател 36 писатели, а на българската драма (1984)

– по една от най-известните пиеси на Иван Рагоев, Димитър Димов, Йордан Рагичков, Георги Джагаров и Станислав Стратиев. Останалите десет книги са или нови, или преиздадени преводи на няколко поколения белетристи – от Иван Вазов до Йордан Рагичков. Разбира се, публикуват се книги и извън колекцията. Най-търсената – истински бестселър! – е „Siedem piebios i ziemia“ („Седем небеса и земя“, 1983), антология на старата българска проза в подбор и превод на Тереса Домбек-Вирцова, чудесно оформено издание с огромна художествена и научна стойност. Освен посочените в предишните абзаци, в този период излизат произведения на Антон Страшимиров и Георги Райчев, стихосбирки на Блага Димитрова и Любомир Левчев, публикуват се нови книги на Ивайло Петров, Иван Давидков, Йордан Рагичков, Павел Вежинов, Станислав Стратиев... Пак посочих само няколко примерни имена; те са много, невъзможно е да се изброят, а да не говорим за заглавията. Ще кажа само, че българските книги, издадени в Полша през целия следвоенен период до наши дни, са около 300, като огромно болшинство от тях спадат към художествената литература. Какви нови явления се наблюдават след промените, настъпили в нашите страни през 1989 година?

От тази дата до днес в Полша излизат тридесетина български книги. Това означава сериозен спад. Причините на това явление – и, по-широко, на разхлабване на културните контакти между двете страни – са общоизвестни, но може би заслужават поне бегло да се напомним. Първата е настъпило през 1989 опиянение от свободата, от възможността да се превежда, издава и чете всичко, най-вече всичко западно, и да се обръне гръб на задължителната в продължение на толкова години официозна дружба със страните от „нашия блок“. Втората причина е тази, че изведнъж престанаха да действат многобройните двустранни спогодби, които на принципа на реципрочност регулираха взаимните културни прояви – като гостувания на театри, дни на съответното изкуство в другата страна, количеството на превежданите книги и т. н. Ще добавя, че в Полша осъществяването на тези показатели практически се предоставяше на самите театри, издателства и т. н., които с известни изключения успяваха да избират за представяне най-стойностните неща, без да обръщат внимание – или поне като обръщат възможно най-малко внимание – на всевъзможни „препоръчителни списъци“ или друг тип внушения. Представената по-нагоре картина потвърждава това твърдение.

И така – какво представлява картината след 1989 година в областта на преводи на българската художествена литература на полски? 90-те години се открояват като период на почти пълно затишие. От подготвените вече за печат книги излизат единствено „Елегия за птици“ от Александър Томов и „Само за мъже“ от Богомил Райнов (други, също вече готови за печат, поради преобразованията в обществен живот, в това число и в издателствата, така и остават неиздадени – напр. „Чайки далеч от брега“ от Евзени Кузманов или „Бащата на яйцето“ от Борис Христов). Ако не бром тях, за цели десет години ще ни стигнат пръстите на едната ръка.

Тук преди всичко трябва да се споменат две антологии: на българския народен епос „Nimfy, herosi, antagoniści“, 1994 („Самодиви, юнаци, антагонисти“) и на българските разкази „Najduk schodzi z gury“, 1997 („Хайдутин слиза от

Реквием за никого – реквием за светлината

...който започва в Берлин с разговор между мъж и жена за една франзела, онзи хрупкав френски хляб, baguette, изпечен във формата на пръчка, точилка, бейзболна бухалка – зависи в коя държава се намирате – и завършва с пожар, в който изгаря същия този мъж след като е обезбухалчен, обезчленен, обезмъжен, с една дума: наказан за своя садизъм, от жената.

Не знам друго човешко въображение да е използвало хляба, този символ на живота, като инструмент за насилие над жената. Трябва да си роден и отрасъл на Балканите, като Златко Енев, за да се сетиш за такава метафора. На Балканите, внушава той със своя *Реквием*, омразата е вездесъща – към гругия, към любовта, към жените. Омразата, олицетворявана от мъжете. Омразата – садистичен израз на мъжката слабост; тези мъже мразят и себе си, но единствено важната за тях борба да надвият другите мъже, т.е., да властват и да имат пари, им помага да забравят за себеомразата. Тази страховтна книга носи вечната тема за престъплението и наказанието. На Балканите престъплението е вездесъщо. И безнаказано. Не само че няма институция за наказание – няма я моралната система за самонаказание. Наказанието, всички знаем дори без да го мислим, е инструмент, чрез който доброто се опитва да надделее злото. Добри в тази брутална, достоверна история на български-балкански нрави са жените.

Ето защо Реквиемът на Енев не е за никого. Реквиемът е за жените. Но в тази географска област жените са никого. Омразата на мъжете е еднаква към чуждото (етническите турци и циганите) и към жената – но йезуитският им манталитет е в това, че жената първо трябва да бъде употребена за кеф – и за приходи в зелено – преди да бъде унищожена, докато гругият етнос просто трябва да бъде изклан.

За да напишеш такава книга, се иска обаче не просто въображение. Искане се кураж, много кураж. Искане се да си преживял близката българска история отвътре и да си се отвратил от нея до отчаяние. Фонът, на който се случват човешките драми в книгата, е пременуването на българските турци през 1984-1989. Продължението на този фон са събитията в Босна и Косово от 1990-те и търговията с женска плът,

която предизвиква хуманистичната реакция на борците за човешки права в Западна Европа.

Но да заявя очевидния факт, че това е първото сериозно белетристично произведение, написано от български писател след 1989, което безмилостно, без украса и без илюзии, без маниерност и без сладникава религиозност, без бягство в съмнителни алегории и исторически измишляотини и без претенции за епичност, но всъщност като минорна, тържествена меса показва Вината и Виновниците, означава да кажа твърде малко за него. То е само повърхността.

Другата „повърхност“ е, че сюжетът притежава всички белези на качествена литература. И поради това е в състояние да покърти и най-циничния читател. Четивност – тече като река, нищо излишно, човек не иска да остави текста. Език – диалогът е абсолютен, човек го чува; езикът е чист, български, макар и изпълнен с турцизми, и адекватно характеризира всеки от героите. Структура – направо няма грешки, при това включва няколко съвършено изненадващи обрати и един сюрреалистичен „трик“, които всеки път проехтяват като изстрели на револвер до ухото ти. Историята до самия си финал е непредсказуема – а непредсказуемостта е може би най-силното качество на всеки текст. Истинските дълбочини – такива, където слънцето не достига, но които трябва да се преживеят, за да настъпи пречистване – са две. Едната е, че мъжете са от комунистическата класа и тяхната власт, преди и след 1989, произтича от мястото им в комунистическата йерархия. Зловещото е, че те всички са умни и знаят да спазват дистанциите помежду си. Но те нямат човешки цели, в смисъл на човешина. Тяхната цел е да упражняват власт, като служат на патриархалните нрави. И тези нрави определят моралната система, в която мъжете функционират и в която всеки има място в зависимост не от личните си качества, а от това в коя група се намира по рождение: жена, турчин, циганин, физически гигант, потомствен комунист или гъвкав служител на комунистическия режим. Прояви на тази власт са мъжкят член и аналото съвкупяване – най-физиологичният израз на подчинеността на жената. Членът се размахва като символ на непобедимост и непогрешимост или бива изрязан от тялото на провинциал

се като наказание и предупреждение, че размахването е позволено само на някои, не на всички.

Другата дълбочина е в събирателния образ на българската жена – майка, съпруга, невинна девойка, заплена от първата си любов, любовница, изпозвачка, мъченица – който във всичките си превъплъщения изглежда благородно и е носител на доброто. Така по невероятно убедителен начин авторът внушава отвращение от оскотелите балкански мъже. Методът, по който една от тях – най-смелата – наказва мъжа, в когото се е влюбила, е напълно неочакван, зашеметителен финал на този български *Реквием*. Изведнъж се усещаш, че неволно си го желал и се радвал на откъсването, колкото и жестоко да е то. Възвеличен си от последвалото опрощение. И малко след това разбираш, че става дума за сюрреалистична действителност. Всички, които живеят в България, знаят, че в реалния живот възмездието и произтичащото от него опрощение – все още – не се случило.

Няма съмнение, че българските жени ще четат тази книга със заслужено удовлетворение – тя отдава дължимата почит на тяхното състояние на жертви и на тяхната жертвоготовност. В края на краищата в тях има нещо свято. Също не може да има съмнение, че на сегашните националисти и расисти – колко ли са те в България? – ще се прииска да намерят автора и да му отрежат члена заедно с топките.

Голямата въпросителна е дали българският читател-мъж ще намери в себе си достатъчна самокритичност и морална сила да понесе и разбере динамиката, който е заложен в тази книга. Дали мъжките актьори в тази кланица ебания ще имат моралната сила да познаят себе си, да провидят, че режисьор и кастинг е нямало, а те сами са се поставили в ролите си, и да преживеят катарзиса на пречистването. Говоря за всички български мъже – тяхното свинство е само въпрос на разлики в интензитета. Искане ми се да вярвам, че това ще стане – защото тук дори не става дума за морално нествършенство, а за първично, необузвано, дивашко преживяване на един живот, който всъщност няма друга цел освен парите и сношаването: и двете форма на упражняване на власт.

В началото на класическия Реквием хорът моли Бог, който единствено има милост, да осигури вечен покой на онези, които са се освободили от плътта. В края на месата хорът зове Бог да разпръсне вечна светлина върху умрелите. Но в човешкия свят на Балканите тъкмо светлината – в нейния най-широк метафоричен обхват – е умряла. Аз бих прекръстил тази книга на Реквием за Светлината.

ЗЛАТКО АНГЕЛОВ

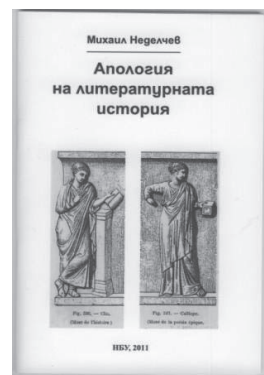
Бел. авт.: Благодарен съм на Златко Енев, автора на „Реквием за никого“, за изключителната привилегия и удоволствие да прочета неговия текст в ръкопис. Приятелите на този свят идват и си отиват по неведоми пътища. Към онези, които остават, съм безмилостно критичен: толкова критичен, колкото мога да бъда само към себе си. Всъщност давам си сметка, че са ми останали само онези приятели, които са издържали моята критика през годините до ден днешен.

Златко Енев, „Реквием за никого“, изд. „Сиела“, С., 2011.

Улф Брунбауер, „Социалистическият начин на живот“: Идеология, общество, семейство и политика в България (1944–1989)”, прев. Румяна В. Станкова, МД „Елиас Канети“, Русе, 2010, 612 с., 32 лв. Внушителен труд,

който прави чест на Улф Брунбауер и на немскоезичния изследователски контекст, като поставя в леко неудобно положение българските антрополози и историци на всекидневие на НРБ. Чак сега идва техният ред. Може би така се получават големите импулси – когато *някой отъвн* ти покаже най-цялостната картина на „начина на живот“ между 1944 и 1989 г. Брунбауер отделя глави за почти всеки важен сегмент по темата – „революцията в ежедневието“, „героят на труда“, бригадирското движение, Димитровград, Кремиковци, социалистическото потребление, ОФ-културата, семейната политика и т.н. Концептуално и проникновено.

Михаил Негелчев, „Апология на литературната история“, изд. Нов български университет, С., 2011, 62 с.

Това издание е осъществено във връзка със сюзополската среща на Литературно-историческата школа на НБУ през април 2011 г. Съдържа шест

студии, статии, тезиси, академични слова на Михаил Негелчев, които сноват между манифестните жестукулации, аналитичните концентрации и експертното инвентаризиране. Тезите за „литературноисторическата реконструкция“, за трансформацията на незаписаната литературна критика в литературна история, за „ефектът на раздалечаването“ и пр. в своята събраност отекват като истинска Програма за слизане в дълбините на литературата през следващите 50 години. Можем да съжаляваме, че словото за „нова периодизация на българската литература“ е представено минималистично, но да се надяваме, че записът от семинара, на който е произнесено за първи път, се пази. Иначе иззад всеки текст личи познатото литературноисторическо рвение на М. Негелчев, което дава начала, проектира изследователски хоризонти, но и върши конкретна работа.

Йозеф Рот, „Иов. Романът на един обикновен човек“, прев. Гергана Фъркова, изд. „Фън тези“, С., 2011, 216 с., 10 лв.

Един от средичните романи на Йозеф Рот, писан през 20-те години в Берлин, може би в лобимите му кафенета, полят от обилно количество алкохол. Историята на руския еврей Мендел Зингер, описваща трагическия кръг на съществуването му – от Цухнов на полско-руската граница до Америка и от сполитащите го нещастия до проговарянето на чудото. Очевидна е старозаветната матрица на сюжета, но сред декора от началото на ХХ век тихото въстабване срещу Бога, безприютността на всяко пътуване, забутата на близките и преоткриването на себе си зазвучават в регистрите на всекидневие освобождаване и на възвишено човешко откровение. Всичко това – овладявано от виртуозния стил на Йозеф Рот, препредаден с вещина от Гергана Фъркова.

Рубриката се издава с подкрепата на СТОЛИЧНА ПРОГРАМА „КУЛТУРА“

Владимир Илиевски

Владимир Илиевски е роден през 1970 в Скопие. Придобива степен магистър по общо и сравнително езиковедие във Филоложкия факултет „Блаже Конески“. Автор е на стихосбирките „Гледач на линия“ (1997), „Избор на случайности“ (2000), „Моята лична амортизация“ (2002) и „Няма еднакви утрини“ (2008). Превеждан е на английски, италиански, литовски, сръбски, хърватски и български.

СРАВНЕНИЕ

Ако Хера ревнува
и наказва,
аз ревнувам
и се самонаказвам.

Сега чак осъзнавам
защо не съм
богоравен.

ВИКЪТ НА МЕНЕЛАЙ

Само звездите над Троя и Парис
пристъпват в нейната стая.
Твърде дълго гълтам праха
пред каменните стени
и проливам кръвта на незнайни мъже,
че да не почувствам как всяка вечер
онзи троянски бокалук ми се присмива,
докато опипва бедрата ѝ.
Мечът е остър като рогата ми.
Напред, мъже! Напред, юнаци!
Нима може, нима смее
някой друг да извика това
по-силно от мен!

НОРВЕГИЯ

Всяка земя има своя Одисей,
та дори и Норвегия.

В. Г. и К. Б.

Търсейки своята камениста и жадна
Итака,
онзи Одисей, прегладнелият парцалив
скитник,
дори не допусна помисълта,
че някъде далеч на север,
отвъд познатите страни,
в мъгливите предели на вонящите
варвари,
върху парче земя със замръзнали
стръмни брегове,
там е Тя –
неговата обетована земя,
неговият сън и негово спасение,
Норвегия.

АЗ И ХЕМИНГУЕЙ

Аз и Хемингуей
лежерно си седим в едно кафене
на Монмартр.
Пладне е.
Красиви жени и
отърпани художници.
Разговаряме.
Той пуши пура,
аз свивам цигара.
Изведнъж снеговете на
Килиманджаро се разтапят,
а стихът ми секва.
Да не забравя –
пием на вересия.

МУХА

Навън е студено, а прозорецът случайно
отворен.
Влезе в стаята, търсейки топлина от
изгубената пролет.
Сякаш като без глава се повъртя
навсякъде
и изморена кацна върху телевизора.
Политиката и спортът не я
интересуваха,
чакеше само прогнозата за времето,
за вероятните ниски температури,
умерения северозападен вятър,
студените утрини и
календарното начало на зимата.
Нейната последна зима.

ПСУВНЯ

Свършено владее мълчанието,
то ми е като майчин език,
внимателно го отглеждам,
грижливо го пазя
от чужди влияния
и злостни подканяния
да обеля поне една дума.

Не съм наивен,
пазя го в себе си,
закопавам го дълбоко
като безценно съкровище
от гласни и съгласни,
натоварени със значение.

Чудя се само как никога
дори не допуснаха,
че то е само една най-обикновена псувня.

УТРИНИ

Загледан дълго в изтока,
в неговите тежки червени клепачи
на заспал великан,
който всеки момент ще се събуди,
очаквам деня...

В аления хоризонт на изтока,
между честите прозявки,
неусетно откривам доказателства:
няма еднакви утрини,
само повторяеми дни...

... и безброй
скучни сравнения.

НОЩНО КЪПАНЕ

Пазя ситен пясък
под клепачите.
Отварям ги – драска,
затварям ги – пак драска.

Поезия не се пише в мрак,
сред който още по-малко виждам твоите
форми
от онова незабравимо нощно къпане.

ОЧАКВАНЕ

Ако Владимир и Естрагон
очакват Гого,
скопяните
очакват цар Борис.
Онзи, българския,
без никакви политически
конотации.

Преводе БОЖИДАР МАНОВ

ABROAD

Българската литература в Полша

от стр. 4

планината“), както и сборник разкази от Йордан Радичков „Weżowe jajo“, 1998 („Змийско яйце“). Антологията на разказите и сборникът на Радичков се появяват благодарение на активността на тогавашния културен аташе Елка Константинова и директора на Българския културен институт във Варшава Борис Данков. Книга с две повести на Васил Кинов „Adam i Ewa w dobre kruzgu. Słodkie miraż“, 1993 („Адам и Ева по време на кризата. Приключенията на един плейбой“) – излиза пък по време на неговия мандат във Варшава като културен аташе. Има и една книга „non fikshn“ – „Ванга“ на Красимира Стоянова (1992). И това е всичко. Първата българска книга, публикувана в Полша през XXI век, е изследването на Галя Симеонова-Конах „Поетът и лилията. Християнски идеи в творчеството на Николай Лилиев“ (2001). Скоро се появява и книгата на Боян Биолчев „Отвъд мита. Адам Бернард Мицкевич“ (2003). Първото десетилетие донася и седем романа: „Къща отвъд света“ от Георги Данаилов (2005), „Майките“ на Теодора Димова (2008), „Мисия Лондон“ (2008) и „Черната кутия“ (2009, полското заглавие: „Psy spradaja“) от Алек Попов, „Естествено роман“ от Георги Господинов (2009), „Петокнижие Исааково“ (2009) и „Далеч от Толедо“ (2010) от Анжел Вагенцайн, две документални книги: „Римски потайности“ на Асен Марчевски и „Messerschmittы nad Sofią“ („Тебе браншме, София“) от Стоян Стоянов, както и сборници разкази

от трима автори: Русана Бърдарска, Светослав Минков и Алек Попов. През 2003 и 2004 г. се препревеждат (по неизвестни причини, след чудесния превод на Ванда Мединска, излязъл в 30-хиладен тираж през 1988 г.) детските проведения на Емилиян Станев „През води и гори. Лакомото мече“. Особено внимание заслужават появилите се тогава книги, които имат за цел да дадат по-цялостен поглед върху отделните жанрове в българската литература както през последния период, така и в по-широк разрез от време. Антологията „Człowiek o wielu imionach“ („Човекът с многото имена“) излиза през 2007 г. Тя е посветена на българския постмодерен разказ и е подготвена и редактирана от българската литературоведка Галя Симеонова-Конах. Сборникът се откроява на фона на досегашните издания с това, че е направен с преобладаващо българско участие – това се отнася до идеята, подбора, а даже редакцията и голяма част от преводите на полски. Резултатите са наистина интересни и красноречиво потвърждават необходимостта от носители на съответния език, в това число на професионален редактор. През същата 2007 г. се издава и сборник от пет съвременни български песни - „Loty i rowgoty“ („Полети и завръщания“). Идеята беше подобна на сборника от 1984 г.: да се представят песни, създадени през последните двадесетина години, с възможно разнообразен характер и звучене, а при това неизвестни досега в Полша. Представените автори са: Христо Бойчев, Яна Добрева, Елин Рахнев, Георги

Господинов и Камен Донеф. През последните години излязоха в Полша и два изключително интересни сборника, посветени на старата българска култура и литература: „Ziemscy aniołowie i niebiański ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze“ („Земни ангели и небесни хора. Анахорети в българската литература и култура“, 2002 г.) под редакцията на Георги Минчев, и „Arokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych“ („Апокрифи и старозаветни легенди на Южните славяни“, 2006 г.) под редакцията на Георги Минчев и Малгожата Сковронек. До тях се нарежда сборник с български народни басни и легенди „Złota moneta za słowo“ („За дума - жълтица“, 2006 г.). Заслужава да се спомене и издаденият през 2010 г. превод на книгата „Странстващият сляп певец просяк във фолклорната култура на славяните“ от Катя Михайлова – мащабно изследване, което и в Полша се среща с изключително висока оценка. Прави впечатление почти пълното отсъствие на поезията. Появилата се през 1999 г. стихосбирка на Николай Кънчев в превода на Войцех Галонзка е публикувана от българско издателство. Все още нямат свои полски издания поети от ранга на Константин Павлов, а съвременната българска поезия е представена единствено със стихосбирка на Елка Няголова (2009). На края на този преглед не може да не се спомене и българското присъствие в някои полски литературни списания. Още през 1993 г. сп. „Literatura na Świeście“ посвещава почти цяла книжка на българската емигрантска, съвременна и народна литература, предлагайки на

полския читател творби от Георги Марков, Атанас Славоф, Цветан Марангозов, Стефан Груев, Блага Димитрова, Неда Антонова, Александър Томов, Борис Христов и др., както и фрагменти на българския народен епос. През 2006 г. същото списание отделя 150 страници на съвременната българска проза като публикува съчинения от Алек Попов, Георги Господинов, Албена Стамболова и Йордан Радичков („Мюри“). „Български блокове“ с широк диапазон от белетристични, поетически и литературно-критически материали публикуват и списанията „Dekada Literacka“ (през 2000 г.), „Tygiel Kultury“ (2001), „Orcje“ (2003) и „Fraza“ (2010); в последното – то излезе съвсем скоро, затова му отделяме специално внимание – намираме стихотворения от шестима български поети (Кръстьо Пастухов, Георги Рупчев, Красимир Симеонов, Валери Станков и Стефан Величков), разказ от Кристина Димитрова и обширен фрагмент на „18 % сиво“ от Захари Карабашлиев, придружен от литературен портрет на автора. И макар че трудно би могло да се говори за осезаемо и налагащо се присъствие на българската литература в полското културно пространство, нещата като че ли почват да набират скорост. Радостно е, че се появяват млади ентузиастични преводачи, а амбициозните редакции, търсейки нови литературно-географски периметри, все по-често поглеждат към България... с надежда не само за високо стойностни произведения, но и за насрещни инициативи, говорещи за истинска заинтересованост на страната да популяризира своите литературни ценности.

Департамент „Нова българистика“ на Нов български университет

Научноизследователска програма

Литературата на Народна република България (1946–1990)

Издателски поредици

БИБЛИОТЕКА „ЛИЧНОСТИ“

Библиотека „Личности“ представя чрез думите на най-новата критика емблематични фигури от българската литература, беззалици с присъствието си епохата и на Първата (Народна) република България (1946–1990), и на Втората българска република (след 1990 г.). Със следването на ясен критически ангажимент, с волята за цялост и истинност на литературната история поредицата проектира началата на новия канон на българската литература – редицата от личности, които задават нейния висок смисъл.

„Николай Кънчев в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга първа, изд. „Кралица Маб“, С., 2008, 160 с., 7 лв.

Книгата съдържа сравнително пълен съвременен прочит на творчеството и на ролята на Николай Кънчев (1936–2007) в

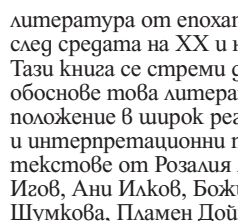
българската поезия – критически текстове, писани или прозвучали след 1989 г. Николай Кънчев е първият автор, който Библиотека „Личности“ представя. Първият – във всички си значени на тази дума. Съдържа текстове от Михаил Неделчев, Светлозар Изгов, Божидар Кунчев, Димитър Камбуров, Пламен Дойнов, Йордан Ефтимов, Антоанета Алипиева, Морис Фагел, Надежда Александрова, Кенет Уайт, Генадий Аизи, Атанас Свбленов, Батист Фийон, Мирела Иванова.

„Иван Динков в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга втора, изд. „Кралица Маб“, С., 2009, 184 с., 7 лв.

Сборникът представя относително цялостен съвременен прочит на творчеството и на ролята на Иван Динков (1932–2005) в българската

литература и култура. Така едно незаобиколимо авторско присъствие добива своята историческа пълнота и се откроява като *средни* в канона на българската литература от втората половина на ХХ и началото на ХХІ век. Съдържа текстове от Димитър Михайлов, Никола Иванов, Пламен Дойнов, Иван Станков, Емилия Каменова, Владимир Янев, Антоанета Алипиева, Гергина Кръстева, Морис Фагел, Йордан Ефтимов, Александър Геров, Светлозар Изгов, Яко Молов.

„Иван Теофилов в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга трета, изд. „Кралица Маб“, С., 2009, 176 с., 7 лв.

Прецено изцяло в хоризонта на художественото поле, Иван Теофилов и неговите книги са неделима част от алтернативния канон на българската

литература от епохата на НРБ, от канона след средата на ХХ и началото на ХХІ век. Тази книга се стреми да демонстрира и обоснове това литературноисторическо положение в широк резистър от теми и интерпретационни подходи. Съдържа текстове от Розалия Ликова, Светлозар Изгов, Ани Илков, Божидар Кунчев, Лора Шумкова, Пламен Дойнов, Антоанета

Алипиева, Митко Новков, Йордан Ефтимов, Морис Фагел, Любомир Тенев, Изолда Тодорова, Иван Пауновски, Михаил Неделчев, Георги Белев, Енчо Мутафов, Владимир Янев, Валери Стефанов.

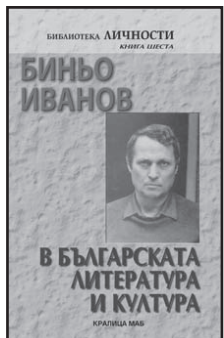
„Константин Павлов в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга четвърта, изд. „Кралица Маб“, С., 2009, 288 с., 8 лв.

Константин Павлов (1933–2008) е в основата на започналата да се откроява алтернативен литературен канон от периода на Народна република България. Нещо повече – той успява да се превърне в самото сърце на канона, а неговото влиятелно езиково поведение подготвя и предопределя промените в българската поезия след 1990 г. Книгата е пръв опит най-новата критика да представи в отделно издание изследвания върху творчеството на Константин Павлов и по този начин да анализира и контекстуализира значимото му авторско присъствие в литературата и културата на ХХ и ХХІ век. Съдържа текстове от Михаил Неделчев, Пламен Дойнов, Едвин Сузарев, Ани Илков, Александър Къосев, Антоанета Алипиева, Светлозар Изгов, Пламен Антов, Никола Иванов, Митко Новков, Морис Фагел, Надежда Александрова, Йордан Ефтимов, Невелина Попова, Калина Захова, Венета Дойчева, Коста Биков, Борис Демев, Добри Жомев, Бойко Пенчев, Виолета Дечева, Амелия Личева, Константин Еленков, Антон Басев.

„Христо Фотев в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга пета, изд. „Кралица Маб“, С., 2010.

Изследвания и спомени за Христо Фотев (1934–2002), очертаващи мястото на Христо Фотев в алтернативния канон от епохата на НРБ. Езикова моц на неговото творчество продължава както да преназовава и прояснява литературната история от 60-те години на ХХ век до днес, така и да чертае следващите посоки на българското поетическо писане. Съдържа текстове от Михаил Неделчев, Пламен Дойнов, Владимир Янев, Никола Иванов, Йордан Ефтимов, Гергина Кръстева, Антоанета Алипиева, Добриня Тополова, София Ангелова, Недялко Йорданов, Стоянка Грудова, Венда Райкова, Роза Боянова, Калина Тельнова, Иван Сухиванов, Дьорд Сонди, Надежда Искрова, Румяна Емануелиду, Енчо Мутафов, Светлозар Изгов.

„Биньо Иванов в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга шеста, изд. „Кралица Маб“, С., 2010.

Книга, която освен намеренията си да фокусира вниманието върху едно авторско име, не крие, че поставя на изпитание собствените си амбиции да канонизира. Биньо Иванов (1939–1998) – новата литературна личност в канона, която се превръща в опозиция на самия канон. Съдържа текстове от Енчо Мутафов, Михаил Неделчев, Едвин Сузарев, Благовест Златанов, Пламен Дойнов, Розалия Ликова, Дьорд Сонди, Рада Панчовска, Юлиан Жилиев, Митко Новков и текстове от критическия архив на Атанас Лазовски, Михаил Неделчев, Здравко Недков, Румяна Узунова и Александър Къосев.

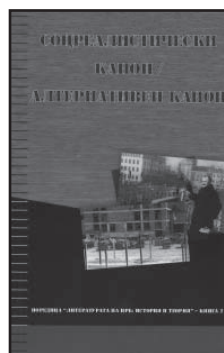
ПОРЕДИЦА „ЛИТЕРАТУРАТА НА НРБ: ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ“

Поредицата представя колективни и авторски историко-теоретически версии на проблеми, феномени, процеси и времеви фази от литературата на НРБ. Събира резултатите от публичните научни форуми, провеждани в рамките на програмата и представя студии и монографии, плод на лични изследователски практики.

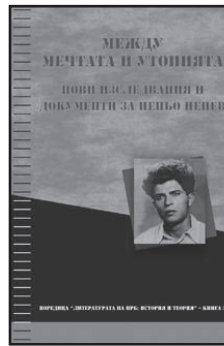
„Социалистическият реализъм: нови изследвания“, Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“, Книга 1, изд. Нов български университет, С., 2008, 368 с., 10 лв.

В основата на книгата са текстове, представени на конференцията „75 години социалистически реализъм“, проведена на 7 ноември 2007 г. Книгата е първият по рода си след 1989 г. колективен сборник в българската критика и хуманитаристика, който тематизира възникването, налагането, трансформацията, теоретическите и историко-културните употреби на социалистическия реализъм. Автори на текстове в сборника са Пламен Дойнов, Михаил Неделчев, Лиляна Деянова, Чавдар Попов, Камелия Николова, Петър Кърджилков, Свилен Стефанов, Морис Фагел, Яни Милчаков, Владимир Янев, Иван Станков, Валери Стефанов, Албена Хранова.

„Социалистически канон / Алтернативен канон“, Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“, Книга 2, ИК „Пан“, Департамент „Нова българистика“ на Нов български университет, С., 2009, 552 с., 10 лв.

Текстовете са представени на конференцията „Социалистически канон / Алтернативен канон. Официално и неофициално в българската литература и култура между 1944 и 1989 г.“, организирана в НБУ на 27 март 2009 г. Съдържа студии и статии от Михаил Неделчев, Пламен Дойнов, Александър Къосев, Албена Хранова, Иван Радев, Евдокия Борисова, Пламен Шуликов, Биляна Курташева, Владимир Донева, Антоанета Алипиева, Неба Кръстева, Ружа Маринска, Анжела Данева, Камелия Николова, Невена Панова, Иван Еленков, Наталия Христова, Яни Милчаков, Антония Велкова – Гайдаржиева, Митко Новков, Сава Сивриев, Йордан Ефтимов, Морис Фагел.

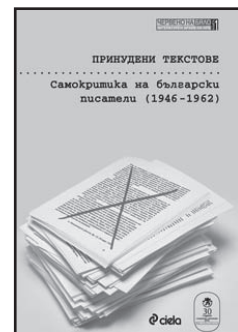

„Между мечтата и утопията. Нови изследвания и документи за Пеню Пенев“, Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“, Книга 3, ИК „Пан“, Департамент „Нова българистика“ на Нов български университет, С., 2009, 220 с.

Книгата събира текстове от конференцията „Между мечтата и утопията“, организирана по повод 50 години от смъртта на Пеню Пенев от Община Димитровград, Дом-музей „Пеню Пенев“ и департамент „Нова българистика“ на НБУ на 29 и 30 април 2009 г. Изданието поставя творческото наследство на един от най-обичаните български поети както в полето на диалога с традициите, така и в хоризонта на нови интерпретации, като към изследванията е добавен един дял от новооткрити документи, свързани с личността и творчеството на Пеню Пенев. Книгата съдържа изследвания от Михаил Неделчев, Пламен Дойнов, Живка Пшкочова, Ваня Ангелова, Йордан Ефтимов, Морис Фагел, Надежда Александрова, Дойчо Иванов.

ПОРЕДИЦА „ЧЕРВЕНО НА БЯЛО: ЛИТЕРАТУРЕН АРХИВ НА НРБ“

Поредицата се стреми да запълни съществена част в днешното (не)знание за литературата на Народна република България (1946–1990). Представя важни проблемни зони, реконструирани чрез издирвания в архивни фондове и в периодични издания. Изгражда общи историко-културни контексти – средни за литературната история на българския комунизъм. В поредицата се обнародват непознати или по-малко познати архивни материали, формират се нови тематични ядра за изучаване на българската литература от втората половина на ХХ век, гради се документалният фундамент на следващи изследователски практики. Поредицата работи както за публикуването на документални текстове, така и за тяхното критическо представяне.

„Принудени текстове. Самокритика на български писатели (1946–1962)“, Поредица „Червено на бяло: литературен архив на НРБ“, Книга 1, изд. „Сиела“, С., 2010, 256 с., 13 лв.

Сборникът събира „принудени“ или по-скоро изискани от комунистическата власт „самокритики“ на български писатели, сред които личат имената на Димитър Талев, Димитър Димов, Владимир Василев, Фани Попова–Мутафова, Пеню Пенев, Валери Петров, Никола Фурнаджиев, Богомил Райнов и др. Част от тях са заставени от репресивната машина да произведат или просто да подпишат такива текстове. Други – убедено се включват в кампаниите за разръждане на „критиката и самокритиката“ в НРБ. Книгата не само разкрива драмата на опитващите се да съхранят своята автономност и достойнство български творци, но и изследва механизмите за производството на лоялност, разработвани от тоталитарната държава между 1946 и 1962 г. Показано е как личната драма се превръща във функция на политиката и как частният почерк се среща с деперсонализиран диктатор на властта.

„Беседа с младите. Срещи и разговори на Димитър Талев, Христо Радевски, Георги Караславов, Никола Фурнаджиев, Камен Калчев, Емилиян Станев (1958–1962)“, Поредица „Червено на бяло: литературен архив на НРБ“, Книга 2, изд. „Сиела“, С., 2010, 332 с., 14 лв.

Сборникът представя беседи на Димитър Талев, Георги Караславов, Христо Радевски, Никола Фурнаджиев, Камен Калчев и Емилиян Станев, като към тях са добавени и стенограми от два разговора на ръководството на СБП с млади български писатели в годините 1958/1962. Текстове в книгата демонстрират как чрез модела „беседа с младите“ се упражнява специфична административно-педагогическа власт, чрез която се търси ефект на дисциплиниране и пропагандно формиране на младите литератори под прикритието на „творческо напътствие“ и „професионален разговор“. Така се формира контекст, в който, освен „лекция по творческо писане“, беседата представлява елемент от надзора и управлението на литературното поле – част от мегапроекта за (пре)възпитанието на новия човек в епохата на НРБ. Точно този произход на модела „беседа с младите“ предопределя границите на неговата официозност, пронизана понякога – в единични случаи – от проблематична алтернативност.

Под печат:

„Екатерина Йосифова в българската литература и култура“, Библиотека „Личности“. Книга седма.

„Инкриминираният Иван Динков: „На юг от живота“ (1967), „Хляб от трохи (1970)“, Поредица „Червено на бяло: литературен архив на НРБ“. Книга 3.

При Венелин Шурелов: за премиерата на неговия проект “Man ex Machina” (Subhuman theatre)

Премиерата се състоя на 2, 4, и 5 юни като част от програмата Шоукейс на Международния театрален фестивал “Варненско лято” 2011 в галерия „Графит“ във Варна.

Жанрово си определил “Man ex Machina” като хибрид между перформанс, лекция и инсталация. Жанровата хибридность се отнася за всеки един от компонентите на проекта – в текста, в структурата на представлението, в характера на персонажа, в поведението му. Първоначалната идея беше да направя перформативна лекция. Всичко тръгна от теоретичния текст, който е авторски с философски елементи от Дона Харауей, Фукуяма, Лиотар, Нанси и др. Лекцията касаше хибридностьта между технологичното и органичното и затова реших, че и протагонистът трябва да бъде хибриден. Така се появи конструкцията – теоретичен текст и персонаж, който е част от това, за което разказва. Живият елемент от тялото на протагониста киборг са краката му, горната част на тялото се състои от броня и шлем, своеобразни черупки, в които съм вмъкнал различно от органичното съдържание. Киборгът има механично-електронен торс и глава. Трудното е как да се намери функционалността на всички елементи, така че да не сеият като илюстрация.

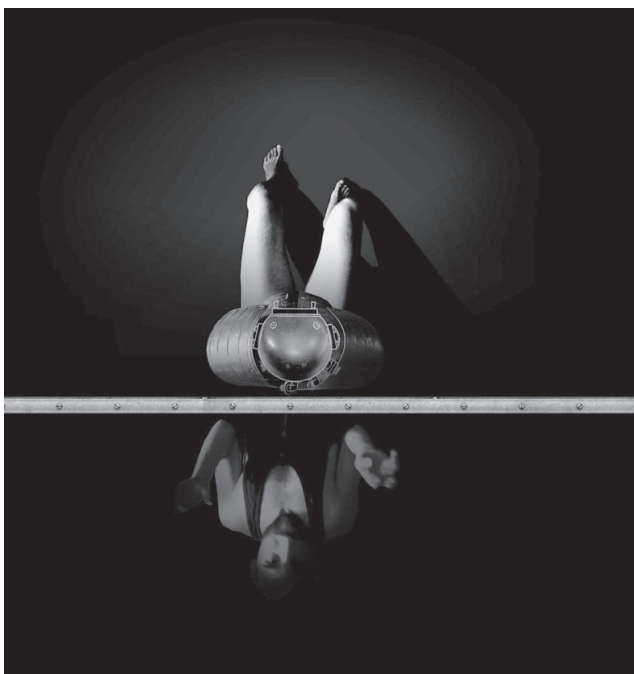
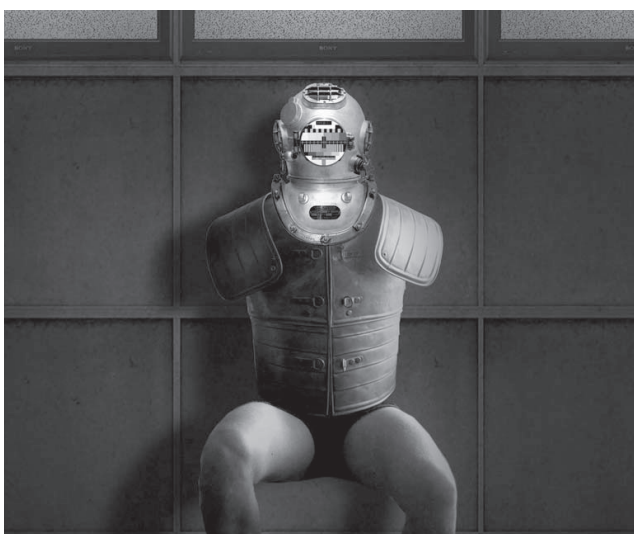
Има ли основна медия, през която киборгът се съобщава на света, или по-скоро мултимедийната комуникация е това, което го характеризира? Този киборг осъществява симулация на пътуване до слънцето подобно Икар. Икар upgrade-ва тялото си, за да постигне това, което съзнанието му изисква. Киборгът по същия начин представлява подобро човешко тяло, чиято мисия е да пренесе същността на човека отвъд смъртта на слънцето. Използвам схемата на въображаемо пътуване, спасителна мисия на капсула, която изстрелва организма, който може да преодолее апокалиптичната ситуация. В хода на пътуването му проследяваме различни фази, които проблематизират неговата същност и едновременно с това човешката природа. Медията на киборга е сигналът, импулсът, трансмисията, затова и начинът, по който се изразява, има характера на телекомуникационно събитие. Свидетели сме на информационен поток, който се дублира с идеята за лекцията като съобщение.

Винаги са те интересували хибридните формации, които носят някакво свръхпознание. „Man ex Machina” е именно такава. Как се появи заглавието?

То отскача от познатия термин „Deus ex Machina”. В технологичното хората са открили свръхестественото, което може да се съотнесе към божественото. Прозрели са, че технологичното е свръхестествено не само заради това, че е зрелищно, а защото увеличава способностите. А човекът още от раждането си се занимава с усъвършенстване на способностите си. Тази траектория ни доближава до божественото като идеал. Нарекох перформанса „Човекът от машината”, защото технологичното подобрене, upgrade-ването на човешкото тяло е в посока на изграждането на някакъв вид протезирани богове. Увлечени в тази тенденция, ние се превръщаме в протезирани богове. За мен е важна ревизията на тази тенденция, не толкова еуфорията от постигането на божественото чрез технологичните средства, а по-скоро извличането на есенцията какво е човекът в контекста на технологичното. Защото освен че то развива свръхидеал за човека, технологичното може да бъде и повод да открием още нещо за самата човешка природа - в нейните слабости, грешки, патологии, в нейната нечовешкост.

8

Литературен вестник 15-21.06.2011

Как би описал негативните и позитивните взаимоотношения между човека и технологичното?

Това е големият въпрос - дискусията дали сме застрашени, или напротив сме надарени с тези взаимоотношения. Затова сложих и подзаглавието „Самозграждане и саморазрушаване във фантазното пространство на технологичното”. Въпреки че ми се иска да дам по-еднозначен отговор, отговорът е по-скоро в образуването на нови митични фигури, които наричам културологични актьори, такива които съобщават, но и субверсират, такива, които заради своята сложна двусмислена природа изразяват най-доброто и най-лошото в човека. Трудно е да се определи дали технологиите са нещо,

което ще унищожи човека или напротив са нещо, което ще го съхрани. В много свои направления технологиите претендират, че се развиват, за да съхранят човешкия живот, но както е в случая с генното модифициране съхраняването означава и промяна на човешкото съществуване. Дали сме готови да променим себе си, за да се съхраним? Целта на представлението е да натрупа колкото се може повече нюанси в разбирането на този проблем, да изостри рефлексивността. В употребата на технологиите има и друг проблем - колкото и да ни очароват с възможността човешкият живот да бъде съхранен, опазен, удължен, усъвършенстван, всъщност се оказва, че това е привилегия само на богатите и това задълбочава социалното напрежение.

Когато става дума за взаимоотношения между човешкото и технологичното, като че ли под човешко се разбира чисто физическото измерение, тялото. А как душата взаимодейства с технологичното, тя не е ли пренебрежната в този крепък съюз?

Киберполитиките по-скоро се занимават с опозицията тяло – интелект. Има две изследователски програми, които касаят кибернезирането, смесването на част от човека с технологиите. Едната се занимава със създаването на изкуствен живот, съществува, които имат поведение на човек, а другата се занимава с това как да сбедем интелекта до нещо, което може да бъде изкуствено конструирано. И двете програми са изключително успешни.

Цялата проблематичност на тези хибридни същества на пресечната точка на човешкото и технологичното не идва ли всъщност от липсата на душа. Не е ли тя това, което не може да се възпроизведе чрез технологията?

Има едно много популярно изобретение андроидът на Жак Делкроз, едно пишещо момченце, което работи на принципа на музикалната кутия. Текстът, който момченцето изписва, е „аз не мисля, следователно не съществувам ли?”, което е перифраза на популярната фраза на Декарт. Отново стигаме до нещо нееднозначно що се касае до съществуването. Фактът, че тези същества не са родени, а са направени, не означава, че те не съществуват. Използвам това като част от театралния език на представлението. Всички същества, които създавам като Ортомен, Фантомат, Машината за рисунки, Табула раза, Неваляшката са репрезентатори, които в езика на театралността стават кодове, пиктограми, които съобщават важни неща. Опитвам се да сложа знак за равенство между тези същества и природата на актьора. Затова в спектакъла се казва, че актьорското тяло е кибер тяло, то е тяло извън ежедневно поведение, то приема различни природи, различни опити, преодолява времето, пространството, гравитацията, способно е на всякакви трансформации. За мен не е толкова съществен въпроса дали те имат душа или не, по-важно е това, че те съществуват и онези, които имат душа, биха открили в тях нещо за своята душевност, което всъщност ги прави одушевени.

Това е първият ти опит да поставиш едно от твоите кибернетични същества в класическо театрално пространство.

Винаги се опитвам да се отпласкам от познатите схеми. Досега съм правил различни неща, които имат перформативни елементи, но за първи път правя нещо, което се доближава до театъра. Новият елемент е статичната публика. Имаме протагонист, който се е отказал от обичайните средства на актьорите, сведени единствено до статичното присъствие на два крака. Представлението може да бъде разпаднато на отделните му елементи и те да съществуват самостоятелно – киборгът като инсталация, видеоизображението като филм, звукът като радио пиеса. Опасявам се, че непознатите води, в които бълбука представлението, ще дистанцират зрителите.

Въпросите зададе МИРОСЛАВА МАРИЯНОВА

Цялото интервю може да бъде прочетено в сп. „Едно”, брой Лято 2011

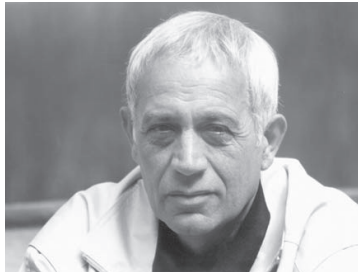

Към 80-годишнината
от рождението на Иван Динков

„На юг от живота“ (1967): срещу огъня

Пламен Дойнов

Към печат се придвижва сборникът „Инкриминираният Иван Динков“ – книга трета от поредицата „Червено на бяло: литературен архив на НРБ“. Изданието включва творби и документи по два уникални случая, свързани с произведения на Иван Динков – случаят с претопената стихосбирка „На юг от живота“ (1967) и случаят с кампанията срещу повестта „Хляб от трохи“ (1970). Нека текстовете в следващите страници, публикувани в рамките на научноизследователската програма на департамент „Нова българистика“ на НБУ „Литературата на Народна република България (1946–1990)“ бъдат знак за нашето читателско и интерпретаторско усилие да отбележим 80-годишнината на големия поет.

Иван Динков

На поета

Хайде

да няма рай,
да няма ад;
просто някъде в нощна България
най-после разбираш,

че в този свят
няма истини
без вяра.

Викаш тогава с мъжки уста
срещу ония

истини чужди,
дадени в равенство с вечността,
зорко охранявани

от служби.

В тъмното плиска есенен дъжд,
фъфлят червеи, хълцат потоци...
Мъж си обаче – искаш веднъж
някой на някоя

да те посочи;
в техните пръсти да се стопи
мъдрият восък във твоя череп.
Само тъй

гетсиманските липи
пускат филизи
на нова ерес!

Сладка измама!
Винаги сам
чакаш смъртта да постави
твоето тяло в кюфар от чам;
с ръбове –

като стави.
Вече от слоновата кост
правят фигури на тая лудост:
всеки Юда си има Христос,
но всеки Христос

си няма
Юда.

На Александър Геров

Търся в себе си корен –
хлъзгам се,
трябва

себе си в себе си да задържа.
Най-страшно е –
да се хлъзгаши по хляба си,

мек,
размекнат
от твоята сълза.
Пъплят нощите – черни хлебарки,
никой

никога няма да разбере моя вик.
Ние умираме –
ние,

винаги
върху собствения си език.

Стихотворенията са публикувани в книгата „На юг от живота“ (1967), претопена в Полиграфическия комбинат в София.

Стихосбирката „На юг от живота“ се появява в края на юни 1967 г. – в предпоследната година на непоследователното българско „размразяване“. Големият цъфтеж и погромът над Пражката пролет предстоят. Между 1965-а и лятото на 1968-а все още има време, в което да се състоят поредица от алтернативни присъствия в литературата. Въпреки това, „На юг от живота“ е скоростижно унищожена. Очевидно алтернативността на стиховете в нея е остро нетърпима. Цензорските институции в НРБ светкавично пресичат всякакви възможности за евентуална публичност на стихосбирката. Изгарят (почти) целия тираж в пещите на Полиграфическия комбинат „Димитър Благоев“ – София. За това съвсем буквално случило се аутодафе публично не са изречени никакви думи – чак до времето след 1989 г. Нещо повече, дори след това авторът на книгата предпочита да отбелязва този факт съвсем лаконично, някак несловоохотливо и понякога – в противоречиви нюанси. Ето какво споделя в различни свои непоследователни свидетелства самият Иван Динков.

Първо в анкета, направена от Никола Иванов между 1982 и 1985 г., но публикувана в първо издание едва през 2000 г., поетът си спомня: „Преди да издам „Епопея на незабравимите“, от която по-късно се отказах, предадох една стихосбирка като първа книжка. Тези стихове излязоха през 1967 година. Стихосбирката се казва „На юг от живота“. Но след като беше излязла, беше унищожена. Така че това беше вторият ми опит да си издам стиховете, които бях дал едно време в издателство „Български писател“. Те излязоха в издателство „Народна младеж“, но бяха претопени. Има я в Народната библиотека. И някои от тия стихотворения влязоха в „Антикварни стихотворения“. „Антикварни стихотворения“ е по същество книжката, която съм дал като първа стихосбирка през 1958 година.”¹

От тези думи излиза, че „На юг от живота“ всъщност представлява неосъществените в края на 50-те години дебют на Иван Динков. Доста обърквашо свидетелство. Разбира се, че е възможно част от текстовете, отхвърлени през 1958-1959 г. от редакторите в издателство „Български писател“, да опишат такава парабол, че да се появят за кратко в книга през 1967 г., която бива унищожена. Още повече, че Иван Динков сам се разграничава от композирането на своята дебютна стихосбирка „Лична карта“ (1960), която – пак според поета – е сглобена от негови „ученически и студентски стихотворения“ от редактора му Никола Фурнаджиев². Но ако бъдем по-наблюдателни, в „На юг от живота“ ще открием теми и подходи, психобиографични знаци и текстови характеристики, които категорично поместват книгата в контекста на 60-те години, т.е. в преобладаващата си част тя е създадена (замислена, написана и дописана) между 1962 и 1966 г. Някои стихотворения най-вероятно наистина са подготвени в свои първи варианти по-рано, но след това са преработени и интегрирани в новата цялост така, че остават в ненакърнимото езиково единство на претопената стихосбирка. И още – в Народната библиотека няма съхранен екземпляр от унищожената книга.

В друго по-късно свидетелство Иван Динков разказва как „на петия или на шестия ден след като стихосбирката се появи с щемпела на издателство „Народна младеж“, в девета стая на партийното издателство дойде Радо Ралин и доста шумно ми обясни, че в полиграфическия комбинат „Димитър Благоев“ унищожават стихосбирката“. Поетът твърди, че малката книжка е „нарязана на ленти“ и „опица в небитието по личното нареждане на Венелин Коцев, секретар на ЦК на БКП и кандидат-член на Политбюро“. После мемоарът прави скок във времето: „Стихосбирката „На юг от живота“ се появи отново точно след десет години под заглавието „Антикварни стихотворения“.”³

Може би за по-сигурно унищожителите първо нарязват книгата на ленти и после я изгарят. Във всеки случай е сигурно, че се опитват тотално да я изличат. Искат да не оставят никаква следа, никакъв спомен за нея. Официално оповестяват, макар и в тесния публичен кръг на членовете на Коммунистическата партия, работещи в издателство „Народна младеж“, че стихосбирката е „извадена от производството“, т.е. че издаването ѝ е спряно.⁴ Идеята е ясна – трябва да се наложи представата, че „На юг от живота“ никога не е излизала от печат, никога не е съществувала. Вероятно ръководителите на издателството така искат да убедят по висшите инстанции (централните комитети и на ДКМС, и на БКП), че са проявили необходимата бдителност и не са допуснали грешката да публикуват една „вредна книга“.

Въпреки подобни официални становища в по-късни документи на партийното бюро при СБП откриваме отделни реплики, регистрирали признания, че

стихосбирката все пак е придвижвана за печат, но претопена.⁵ Така стигаме да потвърждение на мемоарната версия на Иван Динков – претопяването е факт, който не подлежи на съмнение.

Вероятно тъкмо тези пет-шест дни, в които „На юг от живота“ съществува след излизането си от печат, дават шанс броени екземпляри да бъдат спасени. Решаващо се оказва това малко време, докато машината на следпубликационната цензура се задвижи, в което авторът и може би някой друг успяват да измъкнат бройки от стихосбирката, за да можем днес да разполагаме с доказателство за наличието на една от най-категоричните алтернативни на социализма поетически книги от 60-те години на ХХ век.

Все пак книгата не стига до книжарниците и това рязко намалява шансовете ѝ както да оцелее в повече екземпляри,

така и да се разчуе за нея, да се сдобие

с ореол на инкриминирано произведение. За случая научават предимно в литературните среди, но като че ли там избягват да говорят за това – цялата история общава предимно зоната на конспиративната публичност и скоро бива затрупана под пластове от мълчание и забрава.

Години по-късно Иван Динков започва да настоява, че претопената през 1967-а „На юг от живота“ се появява под заглавието „Антикварни стихотворения“ през 1977-а, че това е същата или почти същата книга. Този знак за равенство между двете книги, поставен от самия автор, стъпнисва. Дори бегло сравнение между двете издания показва очевидното – от общо 20 стихотворни текста в „На юг от живота“ (19 стихотворения и една кратка поема) в „Антикварни стихотворения“ са включени едва 5 (пет!), като дори част от тях са преработени и/или под различни заглавия. „Антикварни стихотворения“ (1977) не само, че изобщо не повтаря „На юг от живота“ (1967), но и представлява съвсем друг поетически проект. Става дума за различни книги.

Вярно е, че Иван Динков продължава да използва претопената си стихосбирка като своеобразен таен лирически сейф, защото в „Маски“ (1989) включва приблизително още 7 (седем!) стихотворения от „На юг от живота“. Казваме обаче приблизително, защото почти всеки от тези седем текста е преработен и пренаписан, понякога до неразпознаваемост, а всички са под нови заглавия.

Няма съмнение, че „На юг от живота“ е самостоятелна стихосбирка от 1967 година, представена съвсем минималистично в късните „Антикварни стихотворения“ от 1977-ма и „Маски“ от 1989-а. Оказва се, че свидетелството на самия Иван Динков звучи малко подвеждащо.

Вероятно авторът има своите причини да бъде неточен – или смята за излишно да парадирва с този случай, или просто иска да го забравя, или желае да се дистанцира от миналото си и от своето писане тогава, или някои от текстовете в „На юг от живота“ не го удовлетворяват, или вижда в „Антикварни стихотворения“ по-завършено, по-съвършено постигане на собствения си замисъл, или смята, че просто няма резон да се занимава с литературна археология, при положение, че редица от стихотворенията вече са неузнаваеми след преработка или са зачеркнати заминава в съзнанието му...

Обясненията биха били много и напълно достоверни. Но фактът е категоричен – „На юг от живота“ представлява уникална и различна книга. Затова следва да я разглеждаме като стихосбирка от средата на 60-те – не бива нищо да я изтегляме към предходното десетилетие, нито да я отпращаме към 70-те или 80-те години, когато частично е преповторена в следващи книги на Иван Динков.

Сега нека задържим този стоп-кадър – как „На юг от живота“ пътува към зейналата пещ на полиграфическия комбинат – и да се върнем във времето малко преди това, за да проследим историята на възникването на тази почти неуловима книга.

Писане, редактиране, цензуриране: допускания

След нееднозначно посрещнатия дебют „Лична карта“ (1960) и сравнително благосклонния прием на „Епопея на незабравимите“ (1963), която предвещава траен интерес към партизанско-антифашистката тема, Иван Динков решава да подготви стихосбирка с текстове, тематично насочени изцяло към фетишизираната от социалистическата критика „съвременност“. Налага му се да преосмисли натрупаните след края на 50-те години

на стр. 10

„На юг от живота”...

от стр. 9

стихотворения, затова подава молба до СБП на 13 февруари 1965 г. със следния текст: „Другари, моля да ми отпуснете творческа помощ за два месеца. Подготвям книга стихове, а за това ми е нужно поне малко откъсване от служебната работа”⁶. Младият поет се възползва от възможността, която имат и нечленуващи в СБП автори – да поискат „творческа помощ” за кратък период от време, която обикновено е равностойна на получаваната от тях заплата, за да свършат конкретна литературна работа или просто да използват времето за почивка и концентрация. Вероятно в следващите два месеца Иван Динков подготвя вариант на ръкопис, който предлага в издателство „Народна младеж”. На пръв поглед личи, че подобрите стихотворения са писани в първата половина на 60-те, в интензивните години на „размразяването”, когато в литературата се откриват все повече зони, позволени за критика. Но – предварително да отбележим! – Динков не отнася социално-критическия си патос нито към *близкото минало* на „култа към личността”, нито към отделни „недъзи” в обществото, нито старателно компенсират преобладаващите в стиховете си мрачно-клетвени интонации поне с минимални дози „исторически оптимизъм” или с припеви за непомръкващата вяра в комунистическия идеал. Напротив. Почеркът му взема под прицел *сега случващата се* реалност, уличва критически безмилостно сърцето на съвременността, домогвайки се до високи степени на обобщителност – за изличаването на България, за бездарието на битовото съществуване, за краха на поколенията, за моралното превъзходство на социално низшите (но не *вчера*, а *днес*, т.е. в НРБ), за стръмната самотност, по която се търкаля към бездната човешкото сърце. На места характерният за Динков антиеснафски патос прелива в откритата неконформистка антиофициозна позиция спрямо статуквото.

Във вида, в който излиза от печат, стихосбирката изглежда политестетически *дебалансирана*, т.е. няма нито един текст, който да *уравновесява* ярката алтернативност на почерка поне с условно придържане към соцреалистическата норма. Тъкмо тази липса най-вероятно се превръща в сериозен проблем още при редакторската работа над ръкописа. Можем да се досещаме за споровете около почти всяко стихотворение. И въпреки че засега не разполагаме с документи, които конкретно да свидетелстват за редакторско-цензорската намеса⁷, последвалите драматични събития около „На юг от живота” подсказват за продължително надиграване между автор и издателска машина.

Според посочения вече отчет на партийната организация при издателство „Народна младеж”, „по предложение на комунистите от ръководството на издателството беше извадена от производство стихосбирката на Иван Динков за възстановени от автора редакторски поправки и за вмъкване на отхвърлени стихове”⁸.

Логично е да допуснем, че *предложението* е дошло направо от директорския кабинет на Валентин Караманчев, който по това време е под влиянието на указанията, дадени на „съвещанието на ръководни работници от идеологическия фронт”, с основен докладчик Венелин Коцев. Именно това съвещание става повод издателството да *огледа* „заглавията на някои от редакциите”⁹. Нищо чудно в събитията около „На юг от живота” да се е намесил пряко и самият Венелин Коцев (секретар по идеологията в ЦК на БКП), както твърди в спомените си Иван Динков, но висшият идеолог по-скоро е просто вдъхновител и стратег по засилване на бдителността и цензорския контрол в издателствата и медиите през пролетта и лятото на 1967 година. Година след това Евтим Евтимов, който през 1977-ма, като директор на „Народна младеж”, пряко съдейства за публикуването на „Антикварни стихотворения”, посочва още една следа, отбелязваща към друг високопоставен партийен функционер – Начо Папазов, който бил прочел в седмичника „Пулс” част от включените в „На юг от живота” текстове и после възмутено *сигнализира* книгата да бъде спряна¹⁰. Независимо от източника на *сигнала* обаче изглежда сигурно, че случаят с издаването на тази стихосбирка влиза в ползрението на фигури и институции с доказано влияние за въздействие върху издателската политика.

В късен мемоарен разговор редакторът на стихосбирката Благой Димитров пестеливо споделя за работата с Иван Динков по ръкописа: „Убеждавах го да махне едно стихотворение. Той уж се съгласи. Но после зад гърба ми пак го е добавил. Директорът на издателството Валентин Караманчев нареди книгата да се изгори.”¹¹

Дали е само *едно* или става дума за повече стихотворения – можем да останем в

основателно съмнение. Разбира се, взаимните уговорки и отстъпки между автор и редактор, особено когато те са приятели, както е в случая с Ив. Динков и Бл. Димитров, имат на пръв поглед благовидната крайна цел – *да мине книгата*. Но дори в тази скъсена дистанция проработват неумолимите механизми на предпубликационната цензура, която в одомашнената атмосфера на издателствата в НРБ често се осъществява като приятелско убеждаване, в разговор „по човешки”, за да може произведението *все пак* да види бял свят.

Очевидно обаче Иван Динков притежава силна авторска воля, която трудно се съобразява както с официалните препоръки, така и с приятелските молби да се направи *малък компромис* с някои текстове. Като че ли младият поет е обсебен от голямата цел, която се мержелее отвъд игрите с цензурата – да съхрани целостта на замисленото книжно тяло, да отстои заданата от автора автентичност на книгата. Впрочем тази авторска упоритост да бъде защитаван почти всеки ред от написаното ще се развие през следващите години в последователна стратегия – същите действия на скрито възстановяване на премахнати пасажи Динков предприема и в предварителната работа по първата публикация на повестта „Хляб от трохи” в сп. „Септември”, а после търпеливо изчаква късните публикации на своите стихосбирки през 70-те и 80-те, без да изпълнява безропотно редакторско-цензорските съвети. Така още с „На юг от живота” поетът прибегва до задкулисни ходове в името на идеала си за книга. Преследвайки един ненакърним образ на своята стихосбирка, Иван Динков изразява привидно съгласие с редакторското мнение, а след това, може би в зоната на занижен контрол – докато ръкописът събира подписи за печат или някъде между издателството и печатницата, или в самата печатница – (малко преди първа коректура?) вмъква отхвърлените текстове. По всичко личи, че в издателство „Народна младеж” още по т. нар. сигнални (първи) бройки установяват авторското своеволие, защото реакцията на институциите е бърза и радикална. Динков подценява възможния отговор на издателско-цензорския апарат, който взема крайното решение да унищожи целия тираж. Поетът сигурно е бил подготвен за скандал, за критически разгром в пресата, очаквал е *да дава обяснения* пред партийно-държавните институции, да му бъдат наложени партийни и административни наказания и пр. Вероятно е разчитал и на добрата си партийно-служебна репутация – работи в издателството на БКП, членува в Комунистическата партия.

Ответният удар е изненадващ и съкрушителен. Насочен е срещу най-уязвимото място – срещу книгата и авторската гордост. С един замах следпубликационната цензура премахва самата причина за дебат и скандал. Отнема основанието за представяне на нов авторски образ. *Няма книга – няма проблем – няма автор*. Тази крайна мярка търси назидателен ефект спрямо поета и всички, които си позволяват несъобразяване с редакторско-издателската воля. Именно извънредността на това действие ни отвежда към допускането, че ролята на Венелин Коцев може би не се изчерпва само с общи идеологически указания, а включва и конкретно одобрение на *предложението* за изгаряне, формулирано от „комунистите от ръководството на издателството”. Който и да е основният персонален причинител на тази *трагедия с книга*, обаче, надзорът и наказанието над „На юг от живота” през 1967-а се проявяват с цялата мощ на разсеялата се за момент, но но жестока в крайните си санкции цензорска машина. Така се състоява последната, може би върховата проява на цензурата – унищожаването на вече публикуваното произведение, за което се създава легендата, че никога не е излизало от печат.

Но Иван Динков извършва още едно усилие, за да *спаси* тази книга. През 1970 г. прави опит да издаде стихосбирката под същото заглавие – „На юг от живота” – в издателство „Български писател”. Очаквано или не, ръкописът е отхвърлен. Редакторката Надя Кехлибарева смята, че „авторът е на нездраве идейни позиции” и „след основно прочитане, премисляне и след обсъждане с главния редактор”, връща ръкописа на Динков. Главният редактор на издателството на СБП Иван Давидков се съгласява с нея – и при конкретното отхвърляне на книгата, и по време на заседанието, на което разказват за това¹². А заседанието е показателно – посветено е на още по-шумен скандал с друга творба на Динков – „Хляб от трохи”, разгърнал се в края на 1970 и началото на 1971 г. Около новите проблеми с цензурата през 70-те Иван Динков *забравя* за „На юг от живота”, постепенно се отказва от нея във вида, в който я публикува през 1967-а. Ограничават го в лимитирани публикации на поетически заглавия (най-вече преиздания на „Епопея на незабравимите”), опитват се всячески да го пренасочат в други сектори на литературното поле. Далече назад остава огнената пещ на полиграфическия комбинат, под чиято изтъняваща светлинка от 1967-а все още имаме шанс да прочетем обречената на небитие книга.

Алтернативата, или защо претопяват една книга през 1967

С какво „На юг от живота” предизвиква ужасожителните импулси сред литературните и политическите институции в НРБ? Защо се стига до толкова крайна мярка – претопяване, изличаване? Не е ли било възможно цензурата да допусне частично книгата до публиката и след това да я разгроми чрез отработена критическа кампания в пресата, каквато е обичайната практика тогава? Какви чак толкова стихотворения носи в себе си тази книга, че в началото уж допускат част от тях до печат, но после не им дават никакъв шанс да бъдат прочетени през 1967 година?

Отговорите на тези въпроси могат да бъдат събрани в един: Няма друга поетическа книга в българската литература от 60-те години на XX век, в която толкова *тематично последователно и езиково радикално* да се пледира за писане и живеене, пронизани от социално-нравствен критизицизм. Това е точно, макар и твърде общо изречение. Впрочем, въпреки опитите на редакторските институции да намалят и обезопасят критическата острота на почерка на Динков, те добре си дават сметка, че стихосбирката трябва да бъде представена с подходящо за соцреалистическата критика алиби, създаващо благоприятен за автора контекст. Затова формулират следния издателски анонс, който поместват на първия маншет на книгата под снимката и подписа на автора: „*На юг от живота*” е третата стихосбирка на Иван Динков. След „Епопея на незабравимите”, изцяло посветена на антифашистката борба, младият поет насочва вниманието си към *парливите нравствени въпроси на нашето съзидателно време, въстава срещу ония явления в нашия живот, които обезобразяват човека, отдалечават го от неговата истинска същност*. В този смисъл Иван Динков е верен на българската поетична традиция, наситена с *граждански патос и хуманизъм*. Повече думи са излишни. Поетът се представя *такъв, какъвто е, дълбоко убеден, че всяка от истините, в които вярваме, има само такава стойност, каквато ѝ придаваме със собствения си живот*”.

Веднага се забелязват *опорните точки*, върху които се строи „защитата” на книгата в този анонс. Тактически се припомня втората стихосбирка на Динков („Епопея на незабравимите”) и нейната посветеност на „антифашистката борба”. За издателството е ясно, че новата книга има нужда от предишната, за да бъде възприемана в общ контекст, т.е. да се напомня, че авторът има *и други* текстове, които вече е публикувал. И поет, и редактори осъзнават тематичните липси, според соцреалистическия литературен протокол, в „На юг от живота”, затова се надяват те да бъдат частично компенсирани като препратят към „Епопея на незабравимите”. По-нататък анонсът омаловажава социалните критически акценти в новата стихосбирка, свеждайки ги до „нравствени въпроси”, при това в „нашето съзидателно време”, в което почеркът се бунтува *само срещу някои явления*. Очевиден е стремежът да се внуши, че патосът на автора е насочен срещу *отделни* проблеми и фигури в обществото, че не търси генерализации, въпреки безспорните знаци, че е тъкмо обратното. За бъде лансирана в публичността, книгата трябва да бъде показана като лирическа реакция на онова, което само преди месеци Тодор Живков е назвал „малка правда” – „егоизъм, и бездушие, и кражби, и възгордяване, и кариелизъм, и бюрократизъм”, „прояви на низък морал” и „ходатайството”, които представяват „правдата на отрицателните явления”¹³. Проблемът е обаче, че никъде в стихосбирката няма следа от „голямата правда”, т.е. от стиховете не личи, че „всеки изминал ден затвърдява социалистическите ни завоевания, укрепва и усъвършенства социалистическия обществен строй; че вървим напред към комунизма”¹⁴. Почеркът на Иван Динков си е спестил този дежурен оптимизъм. Нищо, че бележката настоятелно го свързва с „българската поетична традиция”, с предписаните от официалната критика „граждански патос и хуманизъм”.

Анонсът не може да изпълни предназначението си – той е поместен и пометен заедно с книжното тяло, което се опитва да препоръча. Но поне финалното му изречение прозвънва като един от ключовете за разбиране на третата стихосбирка на Динков – поетът е „убеден, че всяка от истините, в които вярваме, има само такава стойност, каквато ѝ придаваме със собствения си живот.” През тези думи се усеща как преминава сянката на самия Иван Динков. Няма съмнение, мисълта е формулирана от него, за да посочи съвпаданието между поетическо слово и същностно съществуване във фигурата на пишещия човек. Затова не се изненадваме, когато я откриваме в книгата му с фрагменти „Почит към литературата” (1981): „Всяка от истините, в които вярва даден писател, има лично за него само такава стойност, каквато ѝ придава със собствения си живот.”¹⁵ Макар представена вече като пределно *личен* и *писателски* избор, тук е тайната на изграждането на новия автобиографичен лирически герой в „На юг от живота” – поетът защитава думите си с цената на собственото си битие.

Книгата стои малка по обем (46 страници), но монолитна, овладяна от цялостно изграден патос. От първия до последния текст през нея преминава автобиографичната фигура на поета, останал сам срещу всичко и всички, омерзен или отчаян, хванал се за спасителните отломки на любовта. Лирическият герой говори от гъното на отчаянието, което понякога придобива очертанията на бунт, обърнат към цялото общество. Препоръчаната от критиката „съвременност“ уж е навсякъде в текста, но това е друга, оголена откъм социалистическата си маскировка *съвременност*, която е срина под напора на изгубените идеали. И ако при автори като Константин Павлов или Николай Кънчев през 60-те критикизмът възниква като вторичен ефект на езикова политика, основана на парадокси и нонсенсови конструкции, при Динков той се излива в пряка форма – директно, но не и плакатно, с някаква тематично-стилистична острота, с режески метафори, които в особената си ръбеста, неудобна направа просто разполовяват т.нар. действителност:

*Викаш тогава с мъжки уста
срещу ония
истинни чужди,
дадени в равенство с вечността,
зорко охранявани*
*от служби.
(„На поета“)*

Така пише още в уводното стихотворение. Няма как да бъдат преглътнати от цензурата нито *истините чужди*, нито *охраняващите ги служби*. Изработил си почерк, който пряко назовава нищетата на живота наоколо, Динков гледа изпитателно, косо на света, винаги готов да го репликира заради несъвършенствата му, да зададе тежък въпрос, да отправи упрек. Още отпреди дебюта си в книга през 1960 г. той е упрекуван за *мрачното* излъчване в стиховете му; все му натякват, че преливат от *чернилка* и *песимизъм*, внушават му, че трябва да *пуне светлината* в тях. Всъщност по този начин неговите редактори и критици отбелязват, че биха желали поетът да декларира особен вид „исторически оптимизъм“, някаква заучена бодрост, наизустена революционна перспектива поне в един стих, на който да се подпре доктрината на социалистическия реализъм. Особено в „На юг от живота“ на тези препоръки не е даден никакъв шанс.

Често лирическият герой се изправя пред пустотата на *днешното* съществуване и стига до различни *равнища на обобщителност*. Именно претенцията към обобщаване, откроява в стихосбирката, представлява най-атакуемото място от страна на цензурата. *Първото равнище на обобщителност*: със знак на отрицание са белязани не просто отделни личности, процеси и моменти, а *хората, обществото, актуалното време*. Най-често в трето, но понякога и в първо лице са представени картини от „социалната фактура“ – поредица от еснафи, които „нищо не виждат: чантести, / мрежести – мъст във мас“ (цитатът е от иронично именуваното стихотворение „Демокрация“). Но Динков е най-зълчен към „тия от щата“, към „чаплатата на ХХ век“, към „щатните цветарки“, към „разни чиновници“, които са *чинни* и пр. Това са специфични персонажи от 60-те години, в които се оглежда социално-нравственият провал на Народната република. Определенията *щатен* и *чиновнически*, според лирическия речник на онази епоха, маркират ценностно напрежение между *личния* свят и тотално *одръжавеното* битие в НРБ. Сферата на *щатното* излъчва уязвяваща достойнството сигурност и страх тази сигурност да не бъде изгубена. В противобес на това са издигнати други персонажи:

*поети – честен народ, не знаят
как се умира с държавни рози.
(„Автограф“)*

Истинските поети стоят там, където свършват държавните почести. Близо до тях са всички *честни* маргинали, към които Динков проявява явна симпатия. Те биват открити от почерка предимно в неприятни и непризнати от властта топоси – „тия от гъгла“, „тия от кръчмата“ и „тия от словото“. Очевиден е търсеният сблъсък с „тия от щата“. Точно там – в *покрайнината* на обществото, в *кръчмата* и в *словото* – поетът открива думи и основания за човешка чест, за истина, за бунт. Там може да се чуе възгласът „Мръсно време!“, там се „вулканизират надежди“. Врх на остропо противопоставяне е стихотворението „Позиция“, което започва безкомпромисно:

*Мразя ги – тия, църковно скромните.
Епос за мравки са техните спомени.
Хора са иначе –
с принципи,
с максими:*

*в профил – марсически,
а в анфас – Марковски.
Сутрин са пътници. Вечер са пътници.
Ходят на работа, вадят си кътници,
кътат парите си, пълнят по митинги,
мяскаят мъчително мляко и милинки...*

Профилът е очертан – овластените и подвластните „марксисти“, организирани участници в казионни митинги, примиреното мнозинство от „народа“. Срещу тях са ето тези:

*Мисля за дръзките – тия от гъгла:
винаги лъгани, но не излъгали,
вечно настъпвани, но настъпвателни,
никога показни, но показателни.
Плача за дръзките – тия от кръчмата.
Болни са сякаш от болест лъчева:
тръпнат им скулите, хъркат гърдите им –
болни са сякаш,
но пеят гърлено.*

*Пея за дръзките – тия от словото:
тия,
които разбиват с челото си
не аудиторни – а алегорни,
не кабинетни – а категорни.*

Във финала на стихотворението блясва все още неизгубената мечта по подвиг – личен, самораздаващ се, самоунищожителен. По протежението на целия текстови масив в „На юг от живота“ членуваният в БКП поет никъде не успява да намери място и време да декларира, че е верен на комунистическата идея. Напротив, ясно дава да се разбере, че би искал да открие знаците на властта и да ги уличи в безчовечие:

*- Чао!
- Чао-о!
Препускат „Чайки“.
- Чао!
- Чао-о!
Коли гърмят.
Тях ги не карат
с чай от лайка.
Карат ги с кръв
от моята гръд.
(„Чаплатата на двадесети век“)*

Съвсем спонтанно бликва разговор с традицията. Но в случая прозвучава контра-реплика към възрождената идентификация от „Двубой“ на Вапцаров:

*Моторът, който пее горе,
е труд на моите ръце.
А тази песен на мотора
е кръв от моето сърце.*

През 1967-а обаче отчуждението вече е двойно – нито поетът разпознава *своя мотор* сред ръмженето на колите, нито се случва щастливият съвпадение между *песен* и *кръв*, между *мотор* и човешко *сърце*. Поетът от 60-те вижда в хвърчащите по шосето машини образите на разлюзваната власт, която изсмуква кръвта на всекидневния човек. Моторите, колите на властта („Чайките“) ги карат „с кръв от моята гръд“ – нито повече, нито по-малко. Оттук почеркът стига до *второто равнище на обобщителност – обръзът на България*, който ще се окаже траен и определящ за разбиране на всяка следваща книга на Иван Динков. Ако сравним с други текстове на Динков, няма как да не ни поразят как в „На юг от живота“ образът на България е представен пределно негативен. Това е една нещастна България от 60-те – сразена, с провалени перспективи, където отделният човек трудно намира упование, освен в кръчмата, в поезията и в любовта. В лирическият герой *премисля книгите*, които „проклинат страна, / в която винаги / е имало / мъжко месо / за враните“ (стих „Традиция“). Устойчивият модус на *проклинането* на страната и на народа е висок пример, който Динков винаги ще помни от Ботев, но в неговата актуализирана версия от 1967-а то е насочено срещу бездарната, отказалата се от самата себе си България. В едноименното стихотворение, към което по-късно Динков никога не се връща, това е демонстрирано потресаващо:

*Ти си над себе си само България.
Три педи в земята – преставай да бъдеш.
Там,
като възлища,
исляма догаря –
върху зловеци татарски зъби.*

Алюзията за вкопането на българските църкви по време на османското иго е завърната като безпощаден упрек към *сегашната* България, която потъва, снивава се пред собственото си идеално тяло, възвисено в небето. Тъкмо България е тази, която се държи *предателски* – жестоко, убийствено – спрямо собственения си син:

*Но ти ме задави
с моите пръсти.
Когато извиках с безкръвни бърни,
ти заповяда
да ме качат на кръста.*

Вапцаровската интонация отново отеква на финала с нова сила: Потънала *три педи в земята*, България е *чужда*. Иван Динков обръща хастара на целия лесен

„социалистически патриотизъм“ – казва в лицето на родината как тя не е достойна за самата себе си, за собствената си идея да бъде България. И това не е просто нов патриотизъм, издигнат на още по-висока степен. Нищо подобно. Динков противопоставя на кухото родолюбие един жив, безусловен хуманизъм:

*Тая песен е мъка и клетва –
азискам
не само да искаш да те обичат,
но и ти да обичаш –
и то отблизо,
тия,
дето твоята реч
сричат!*

Поетът иска: България да обича децата си. При това – да ги обича *отблизо*. Обратът хуманизъм-патриотизъм се осъществява като промяна в поетико-идеологическия код, в който ключово място заема човеколюбивото настояване за взаимност в любовта между Личност и Родина. Още повече, че всичко е оркестрирано от възрожденски (ботевски) интонации, оживели в различно, осъвременено послание. В *третото равнище на обобщителност* – присъствието на *тотален азов лирически герой* – разпознаваме стъписващата склонност към самоописателност на Иван Динков. Този герой е въведен дори чрез личното име на автора в стихотворение, озаглавено „Иван Динков“ (познатото по-късно „Лирика“ с начален стих „Ти ли си, Иване?“). Лекомисленото четене може да сметне това за особен вид *маниакалност*, но тук се случва онова, което авторът вече е определил в регистрите на пределната свързаност между съществуване и слово, защитена не чрез показно самолюбование, а чрез поредица от съмняващи се трагически питання за собствения избор и път. На няколко места личи смела новозаветна метафорика, според която на фигурата на поета е отредена ролята на Христос. Това е още един чувствителен пункт за социалистическата критика. Динков не крие, че съществуват съответствия между *библейската тълма* при разпването на Исус и *съвременните хорица* от 60-те, лющащи се между трамваите и своите „тъжни коптори“. Но когато в стихотворението „На поета“ прави смайващата смислова парабол – лирическият герой да възгласа да бъде предаден, тогава възривява всяко политически коректно тълкуване. *Какво казват* прочутите два финални стиха, които впоследствие авторът дава на друго стихотворение („Репортаж“ от „Антикварни стихотворения“):

*...всеки Юда си има Христос,
но всеки Христос
си няма
Юда.*

Доколко Христос може да бъде Христос, ако не е предаден? Неизбежно е да те предадат (мечтаеш да те предадат!), щом искаш да означаваш нещо повече от себе си. Тази воля за смърт и възкресение, проиграни като автентичен спектакъл на откровението, превръща лирическият герой в апостол на собственото си неспокойствие – да променя света и хората, да ги предизвиква, само и само за да може стойността на неговия живот да отговори на стойността на споделената му смърт.

Публикува се със съкращения.

¹ Цит. по: Иванов, Никола. Книга за Иван Динков. Монография. Литературна анкета. Записки по памет, Пазарджик, 2009, с. 92–93.

² Пап там, с. 93.

³ Динков, Иван. Време под линия, Пловдив, 2001, с. 76–77, с. 78.

⁴ Вж. Отчетен доклад на партийното бюро и първичната партийна организация при издателство „Народна младеж“ за времето от 20 юли 1966 до 12 декември 1967 г. Докладва Борчо Обретенов – ЦДА, ф. 346 Б, оп. 1, а.е. 55, л. 40.

⁵ Вж. Протокол за заседанието на партийното бюро към СБП, състояло се на 22 януари 1971 г. – ЦДА, ф. 357 Б, оп. 1, а.е. 102, л. 6.

⁶ НАМ, инв. № а 1066/ 82.

⁷ До този момент не разполагаме с архив на издателство „Народна младеж“, от който да получим повече информация за конкретната редакторска и/или административна намеса върху „На юг от живота“.

⁸ ЦДА, ф. 346 Б, оп. 1, а.е. 55, л. 40.

⁹ Пап там, л. 40.

¹⁰ Цит. по личен разговор с Евтим Евтимов от 9 юни 2011 г. Остава известно колебание около версията за намеса на Начо Палазов, който по това време е в процес на сериозна кариерна промяна – след IX конгрес на БКП (ноември 1966 г.) е свален от поста секретар на ЦК на БКП, а от август 1967 г. е изпратен като български посланик в Токио.

¹¹ Цит. по личен разговор с редактора на книгата „На юг от живота“ Благой Димитров от 26 ноември 2009 г. За съжаление година и половина по-късно – на 26 май 2011 г. – на въпрос за същия случай, Благой Димитров отговори, че вече нищо не си спомня.

¹² ЦДА, ф. 357 Б, оп. 1, а.е. 102, л. 7.

¹³ Живков, Тодор. За работата на Деветия конгрес на Българската комунистическа партия – В: Живков, Тодор. За литературата, С., 1981, с. 240–242.

¹⁴ Пап там, с. 240–241.

¹⁵ Динков, Иван. Почит към литературата, Пловдив, 1981, с. 65.

Увод в случая „Хляб от трохи“

В последния – декемврийски – брой на списание „Септември“ за 1970 г. се появява повестта „Хляб от трохи“, написана от поета Иван Динков¹. Ефектът е бърз, възривен, отекващ с нарастваща сила през следващите няколко месеца. Повестта попада в контекста на все по-разрастващата се популярност на „гротесковата“ проза в НРБ, тематично насочена към епохата до установяването на комунистическия режим, но същевременно радикално се откроява – като концептуален подход, като сюжетно-персонажна конструкция, като афористично-лирическа стилистика и език. Затова творбата на Динков светкавично събира поддръжници и отрицатели, а между декември 1970-а и февруари 1971-а става предмет на кулоарни разговори, трапезни препирни, институционални санкции и дирижирани критически атаки.

След акция, направлявана от ръководството на СБП и лично от неговия председател Георги Джагаров, съпроводена от разгромни статии на Максим Наумович², Наташа Манолова³ и Александър Спиридонов⁴, повестта е заклеймена като „епигонска“, „злополучна“, „покушение срещу народностната линия“ и пр. Заседания на Бюро на Управителния съвет на СБП и на партийното бюро при СБП предвещават тежки дни за Иван Динков. Над него надвисва опасност да му наложат партийни и административни наказания, съпроводени с трайна забрана за печатане. Но според спомените на много от съвременниците на случая, споровете около „Хляб от трохи“ ангажират вниманието не само на писателските среди, но и на редица партийни функционери, дори и на членове на Политбюро на ЦК на БКП. По всяка вероятност авторът успява да си осигури личната подкрепа на някои високопоставени фигури в партийно-държавата власт. Затова развръзката се състоява в кабинета на Тодор Живков, който в мемоарното свидетелство на Иван Динков в присъствието на автора, Георги Джагаров и Димитър Методиев, разиграва следната сцена: „Е, казвайте – обърна се Живков към Джагаров и Методиев. – Какви са партийните провинения на това момче?“ Отговор не последва. Джагаров и Методиев продължаваха да гледат пред себе си. „Тогава – сухо отсече Живков – да смятаме, че провинения няма, че някой ги е измислил. Напоследък българската памет става все по-зловна и по-зловна.“⁵

Това е поредният финален епизод с оспорвано произведение в НРБ, в който главна роля играе водачът на БКП, независимо дали се казва Димитров, Червенков или Живков. Така и „Хляб от трохи“ въвлича в полемиките около себе си сенките по върховете на тоталитарната държава. Показателно е как Симеон Пращанов предварително *успокоява* Иван Динков: „И не се притеснявай (...) Живков е на твоя страна“⁶. Живков *спасява* „момчето“, но не и творбата. Независимо от уж благоприятния изход за автора, повестта на практика е зачеркната в литературния протокол на НРБ и остава да отлежава между страниците на списанието до *втора редакция*.

И тази редакция става факт. Скандалът е припомнен и проигран в далеч по-скромни размери през 80-те години, когато Иван Динков преработва и дописва повестта си, за да я публикува като роман под друго заглавие – „Моминството на войниците“ (1983). Симптоматично за тази книга не излиза нито една рецензия. Дори докладчикът за прозата на *Априлската литературна дискусия* '84 Атанас Накovski я забравя в иначе подробен си обзор. Благодарение на критическата памет на един от основните участници в разгромната кампания от 1971-а – Александър Спиридонов – във времето за изказвания се разменят остри реплики с участието на самия Спиридонов, Иван Руж, Венко Христов, Чавдар Добрев⁷. Картичката застига в строгите контури на един балсамиран в своето минало *социолитературен случай* – вярно е, че този път Спиридонов остава сам в изстъпленията си, но пък и никой не си дава труда да тълкува по същество романа на Динков. Отказът от публично четене и интерпретация като че ли се явява най-ефективната „защита“ на автора по това време. Така изглежда, описан набързо, *случаят „Хляб от трохи“* от 1970-1971 г. с по-кратко второ действие – „Моминството на войниците“ от първата половина на 80-те години.

*

За разлика от случая с „На юг от живота“, за който през годините почти никой не говори, около „Хляб от трохи“ няма стена от мълчание. Повестта се превръща както в едно събитията на 1970-1971 г., така и в място за мемоарно-дискусивно завръщане през следващите десетилетия.

Още в „Почит към литературата“ (1981) Иван Динков възпроизвежда един свой внезапен разговор по телефона с Емилиян Станев: „Ами ти бе, момче хубаво (...) ти защо си написал тоя роман „Хляб от трохи“? Ти ще разгневиш народа си! Това ти го казва Емилиян

Станев!“

Ако Иван Динков е точен в спомена си, странна изглежда тази активност на Емилиян Станев – да вдигне сам телефона, за да *нахока* по-младия си колега. Но защо да не приемем искреността на спонтанния изблик на възмущение?! Вместо да подозираме всеки в потенциално (волно или неволно) участие в кампанията, нека да признаем на писатели като Ем. Станев правото на *нехаресване* на прозата в „Хляб от трохи“. Подобен мотив изтъква и Наташа Манолова, която в мемоарен фрагмент твърди, че *не е харесала особено* повестта, но пък писала срещу нея, защото трябвало да изтъкне поръчка⁸. Впрочем може би така по-леко се пише поръчков текст – когато *наистина* не харесваш нарочената за разгром творба.

Съществена обаче е ситуацията на нееднозначно отношение към „Хляб от трохи“. Тя събира обожатели, които още от декември 1970-а започват да говорят за повестта като за едно от явленията в прозата – гръзка реплика не само към *предшната* българска белетристика, но и към актуалните разказвачи, посветили книги на „борбата срещу фашизма“. Единствената публична регистрация на таква позитивно отношение е една обзорна статия на Светлозар Игов в „Пулс“, където след като изтъква книги от Камен Калчев, Христо Радевски, Андрей Гуляшки, Генчо Стоев, младият критик си позволява да посочи, че „от литературните прояви в периодиката ми направиха впечатление три неща – есетто на Ефрем Каранфилов „Гео Милев – поетите и убийците“ в сп. „Пламък“, „Объркани запiski“ на Ивайло Петров и романа „Хляб от трохи“ от поета Иван Динков в сп. „Септември“⁹. Това инцидентно отбелязване предизвиква негодуванието на фактори в СБП, но и показва носещата се от уста на уста популярност на творбата, трупащото на *привърженици* и *противници*. Въпреки че, както отбелязва в дневника си Борис Делчев, става дума за „тайни съмнителици и явни врагове“¹⁰, т.е. харесващите повестта нямат възможност да заявяват на всеослушание подкрепата си, докато отрицателите получават поръчки и съдействие от властените литературни институции.

*

С какво „Хляб от трохи“ възбужда яростта на председателя на СБП и на повечето от водещите писатели в началото на 70-те години?

Можем да изброим пунктовете на отрицание: стилът на *радикална гротеска* и *фарс*, подгравачи ценности и идеологии от *миналото*, но и от *днес*; художествената интерпретация на *точно тази епоха* (началото на 40-те години) и на *точно тези събития* (удването на войските на Вермахта в България); авторската претенция към обобщение, надхвърлящо *регионалните* измерения на описваната проблематика, а преращащо към *национални* и *общочовешки* мащаби; изобилието от афоризми и сентенции, нарушаващи всякаква политическа коректност спрямо история и настояще, спрямо български и чужди идоли и идеологии; открояване на един *нов неонконформистки почерк* на фона на компромисните ходове, изпълнявани по това време от утвърдени и млади белетристи.

Печата се със значителни съкращения.

ПЛАМЕН ДОЙНОВ

¹ Динков, Иван. *Хляб от трохи* – Септември, кн. 12/ 1970, с.87-150

² Наумович, Максим. *Плодовете на епигонството* – Литературен фронт, бр. 3, 14.01.1971.

³ Манолова, Наташа. *Народностното начало в литературата* – Пулс, бр. 3, 2.02.1971.

⁴ Спиридонов, Александър. *Покушение срещу народностната линия в литературата* – Народна младеж, бр. 36, 12.02.1971.

⁵ Динков, Иван. *Време под линия*, Пловдив, 2001, с. 78.

⁶ Пак там, с. 77-78.

⁷ Вж. *Априлска литературна дискусия* '84, кн. 1, кн. 2, С., 1988.

⁸ Вж. Манолова, Наташа. *Жестока проза*, С., 2004, с. 146.

⁹ Игов, Светлозар. *Равносметка и очаквания* – Пулс, бр. 26, 22.12.1970.

¹⁰ Делчев, Борис. *Дневник*, С., 1985, с. 176.

ИЗ ЗАСЕДАНИЕ НА БЮРОТО НА УС на СБП
22 януари 1971

Георги Джагаров

Повестта предизвика възмущение в нашия съюз и в литературните среди (...) Откакто повестта е излязла, не съм чул нито една добра дума за нея (...) Трябва да проявяваме търпимост, но търпимост върху основата на социалистическия реализъм (...) Оставаше само да се каже, че повестта на Иван Динков граничи с литературната проституция, с най-ужасната форма на литературната порнография.

Любомир Левчев

Моето лично становище е, че това произведение е плод на некадърност. Този автор в поезията има по-добри успехи, но ако това е белетристика, то никога през живота си не бих чел белетристика. Не смятам, че той е искал да охули българския народ, но обективно излиза точно така (...) Този автор се излага. Въпреки това има хора, които харесват това произведение. Тези хора поддържат един микроклимат около този автор, микроклимат на харесване, на подкрепа и това е най-страшното за хора като Иван Динков, които по начало не са лишени от талант.

Георги Караславов

Чудно ми е, че един редактор като Камен Калчев може да допусне такова произведение, пълно с езикови пошлевинятини. Там има такива глупости и шуротии, че ми е необяснимо как може това да се оправдава с даване път на гротескното. Езиковите шуротии винаги се свързват с политически шуротии.

Павел Вежинов

Не случайно тук се спомена думата шок, и аз изпитах шок, когато вчера прочетох тази повест. Най-силното възмущение ще изкаже спонтанната вълна от възмущение. Приемам това произведение като издевателство спрямо нашия народ.

ИЗ ПРЕСАТА

Достатъчно е да прочетем само първата глава от повестта – в нея цивилизована Европа (т.е. хитлеристите) се среща с туземците в България. Гротеската тук минава вече в една обидна за народа подигравка (...) Бедност на мислите, груб практицизъм, вулгарност на чувствата, примитивен духовен живот – ето картината, която повестта рисува. Не бих спорил с автора, ако зад всичко това не стоеше претенцията за генерални обобщения, за издигане на тая картина в символ на националния живот.

Максим Наумович, „Литературен фронт“,
14.01.1971.

Какво поднася Иван Динков на читателя в повестта „Хляб от трохи“ (сп. „Септември“, кн. 12, 1970 г.)? Някаква кошмарна история, която въздейства върху всеки нормален вкус, подобно на шок. Четеш и един натрапчив въпрос те преследва от всяка страница. „Българин ли пише всичко това? И откъде е събрал в нашата преливаща от цветове земя толкова черна боя, за да я хвърли с щедра ръка върху народа си, върху едни от най-героичните периоди от историята му?“ Докъде е довело пълното отсъствие на класово-партиен подход към разглежданите събития...

Наташа Манолова, „Пулс“, 2.02.1971.

Спрях се толкова нашироко на една слаба във всяко отношение повест, защото за мен тя е вредна повест, акт на покушение срещу народностната, социалистическо-реалистична линия в нашата литература. Защото тя е тревожен симптом за откъсване, противопоставяне и поставяне над народа, говори до какви тежки последици може да доведе маниерността, снобската игра с изкуството, до каква самоизолация и падение може да достигне творческата личност, когато прекъсне нишките си с народа и с духа на времето.

Александър Спиридонов, „Народна младеж“, 12.02.1971.

Към случая „Хляб от трохи“

Околокритически мемоар

Михаил Неделчев

В моята литературноисторическа памет този случай стои ярко запечатан. Той присъства осезателно, затова нека го възкреся чрез един спомен за литературно-политическия бит от онова време – началото на 70-те години на ХХ век. Самото битие на Иван Динков оттогава беше непрекъснато въввлечено колкото в *литературното*, толкова и в *политическото*. Самото присъствие на Иван Динков в литературата имаше един особен политически контекст, който уж оставаше скрит, едва загатнат, но все пак маркиран. Разбира се, за този политически контекст, ние – “чистите литератори” – не знаехме нищо. Но го усещаме и постоянно ни се наемваше за това особено политическо измерение на битието на Иван Динков. Този *скрит* политически аспект беше един от елементите за създаването на особения статут на литературната личност на Иван Динков в българското културно пространство.

Какъв е моят спомен? Този спомен е по-скоро общ – лично мой, но и на колегата и дългогодишния ми приятел Светлозар Игов. Една вечер през февруари 1971 г. с него за пореден път бяхме попаднали в „капана“ на Джагаровата трапеза. Това беше в залеза на нашето особено привилегировано положение в компанията на Георги Джагаров, което се оказа краткотрайно – някъде между 69-а и 71-а година. Просто не бяхме изпълнили важните критически политически поръчки и дори вече бяхме уволнени от „Литературен фронт“, където за кратко време пребивавахме като стажанти, на изпитателен срок и т.н.

Темата на вечерта стана „Хляб от трохи“ – повест, публикувана в последната за 1970 г. книжка на сп. „Септември“. По това време „Хляб от трохи“ беше най-нашумялата творба в българската литература. Чувстваше се голямо брожение, провокирано именно от Георги Джагаров, който създаваше определени настроения срещу творбата и даваше поръчки на „проверени“ критици, които да пишат срещу повестта. Най-ярко поръчката бе изпълнена от критика Александър Спиридонов. Но неговата статия, която иначе беше написана за „Литературен фронт“, не беше отпечатана там, а във вестник „Народна младеж“ – разбира се, пак по поръчка на Джагаров, който беше председател на Съюза на писателите от 1966 до 1972 година. И по тази причина в литературните среди – особено в писателското кафене – „Хляб от трохи“ беше наистина най-дискутираната творба.

В посочената вечер някъде към един-два часа през нощта ние със Светлозар Игов си позволихме пред Георги Джагаров да защитим „Хляб от трохи“ с множество аргументи. В един момент спорът стана толкова разгорещен, че Светлозар Игов взе една празна бутилка от сода и я хвърли по Георги Джагаров, който, разбира се, стоеше на председателското място на голямата маса. Джагаров ловко се отмести и бутилката удари стената зад него – дълги години след това там се виждаше откъртено парче. Тогава Джагаров се обърна към Стайков – управител на ресторанта (един достолепен човек), който винаги стоеше леко приведен с готовност да се отзове, и му каза: „Стайков, изведете другарите!“ Стайков извика двамата сервитьори и нас ни изведоха. Бяхме изгонени. Тогава решихме да посетим компенсаторно две млади дами. Обадихме им се, но вече не си спомням дали наистина им ходихме на гости. Нашето посещение обаче, което трябваше да се състои някъде около хотел „Плиска“, излезе несполучливо. През цялото време двамата със Светлозар си говорихме за „Хляб от трохи“ и за слуховете, според които самото Политбюро на ЦК на БКП е разделено на два лагера около тази повест, че тя е разисквана на най-високо политическо ниво, че не се знае още становището на Тодор Живков и пр. Говореше се, че Иван Динков, като редактор на спомените на много от партийните величия, има някакво тайно влияние над тях, защото той е човекът, който може да каже пред съответните комисии, че даден ръкопис отговаря или не на съответните стандарти. Колкото и да е странно, тези хора, бяха донякъде зависими от него.

Говорим си за това при хотел „Плиска“ и чакаме такси, за да се върнем обратно към центъра на София – част е вече три-четири сутринта. Изведнъж виждаме към нас да се задава масивна фигура, излъчваща особена тъмна енергия, с черно пардесю. И разпознаваме в този човек кандидат-член на Политбюро и министър на вътрешните работи Ангел Цанев – всемогъща фигура, опасен човек. Самият Ангел Цанев също се нарежда да чака такси. Аз казвам бързо на Светлозар: „А ние защо сега не поканим Ангел Цанев с нас?“ – с тайната и несериозна идея, че ще го привлечем на наша страна и ще се върнем триумфално в кафенето на писателите, за да

натрием носа на Георги Джагаров. Защото слуховете казваха, че Ангел Цанев е сред привържениците в Политбюро на повестта „Хляб от трохи“. Най-после едно такси се появи. Ангел Цанев се запъти към него, независимо че ние първи спряхме таксото. Но ние избързахме и му казахме: „Заповядайте с нас, другарю Цанев!“ Той ни погледна с особения поглед на министър на вътрешните работи. Гледа: потриват се някакви, нещо се бутат, припознават го и на всичко отгоре го канят в колата – какви дуги биха могли да бъдат освен агент-провокатори. Но все пак той сяда отпред при шофьора, ние – отзад. През цялото време се бутаме – даваме си кураж кога и как да му зададем важния въпрос. Преминяхме покрай дипломатическия блок, където живееше и Джагаров. Тук Светлозар ме сбута – искаше да каже: „Нашият човек не се е прибрал още. Как ще се прибере, как ще закрие сега!“ Но пък аз малко по-късно се сецям, че там живее и гъщерята на Ангел Цанев.

Пътуваме, бутаме се и виждам, че наблюдаваме Софийския университет. И тук аз се навеждам напред много учтиво и казвам: „Другарю Цанев, в писателските среди се води един голям спор за „Хляб от трохи“ – повестта на Иван Динков. Аз съм Михаил Неделчев. Ние с колегата Светлозар Игов сме големи привърженици на тази творба. Знаем, че и в Политбюро се води такъв спор. Чувам сме, че и вие сте един от привържениците на тази творба. Какво ще ни кажете?“ Аз почувствах, че този мрачен човек започва да излъчва стократно повече отрицателна енергия. Ние вече пердахехме покрай Орлов мост и точно когато минавахме покрай кооперацията, където живееше Христо Радевски, на бул. „Руски“, той каза: „Не ми е понятно за какво става въпрос!“ Без да се обръща към нас. Вече стигнахме университета и Цанев каза: „Тук спи!“ Хвърли пет лева на шофьора и излезе, тряскайки вратата. Така нашият план да забведем Ангел Цанев в компанията на Джагаров се провали. Шофьорът ни попита: „Какво му казахте на този човек, бе? Той направо щеше да ни застреля!“ Казахме му: „Мой човек, това е министърът на вътрешните работи и кандидат-член на Политбюро другарят Цанев“. Дали наистина Ангел Цанев е бил привърженик на „Хляб от трохи“ от Иван Динков, аз и до днес не знам със сигурност! Разказвам тази история, за да видим по какъв начин функционираха писателските слухове и всички недомлъвки около тази творба. Имаше няколко писатели в литературните среди, които имаха особен статут – статут на политически архонти. Такъв писател беше например Кольо Георгиев, който все знаеше някакви важни тайни. Когато в писателските среди идваше Иван Динков, той също имаше някакъв тъмен ореол, който излъчваше тайнственост.

Но да се върнем към „Хляб от трохи“. Повестта се появява като нещо абсолютно радикално и неочаквано, а за някои – като нещо ужасяващо, като творба, която е извън всички възможни норми. Днес обаче, ако прочетем отново тази творба, ще видим, че тя се вписва в редица контексти. Нарежда се в една трилогия от книги, които по-късно Иван Динков публикува.

Около тази творба има множество загадки. Нека сравним първите страници на „Хляб от трохи“ и първите страници на романа „Моминството на войниците“, за да видим каква радикална преработка е извършена при публикуването на втория текст. „Хляб от трохи“ е един важен текстологически случай. Задачата е да бъдат описани вариантите и характеристиките на тези преработки, да бъдат описани всички сложни трансформации, които Иван Динков е направил върху своето творчество.

Припомням, че Рагко Белоземски е поетът, централната фигура в „Хляб от трохи“, който с основание някои критици посочват като *алтер его* на поета и търсят множество автобиографични акценти.

Но случаят „Хляб от трохи“ в литературноисторически план включва и проучването на цяла поредица от контексти, в които ваза тази творба. Първо е важно да бъде проучена в своите интертекстове, които създава със самата поезия на Иван Динков, защото тя се съотнася по множество начини. Цялата проза на Иван Динков, включително същинските „романети“, както ги нарича Светлозар Игов, има много висока степен на литературност и много висока степен на отпращане към лирически текстове. *Романетите* не създават интертекстове с белетристика, а по-скоро с поезия. Досега се акцентира преди всичко върху тъмната страна на творбите на Динков, а в *романетите* има много екстатичност, има и много позитивност. Те са амбивалентни като отношение, като описание, като стилистично отношение, като стратегия на самия текст. В никакъв случай те не са за предателства, за мерзостите в националното битие, каквото определено обикновено им се дава. Тези романи би трябвало по един много по-сложен начин да бъдат прочетени. Те се включват изключително интересно в една недоизградена докрай алтернативна жанрова

система на българската проза. Жанровата система на соцреализма в областта на белетристиката предполага канонизиране на големия социален роман, на повестта на социалистическото превъзпитание, на разказа на внезапното преображение и на очерка. Това са четирите канонически жанра на социалистическия реализъм. Срещу тях стои една недосъградена алтернативна жанрова система, която започва да се изгражда след 1965 г. Тя включва цикъла разкази като самостоен жанр, новелата като една свободна асоциативно-психологизираща творба, играта с автобиографическата повест, разказа-есе. Тези две жанрови системи застават една срещу друга, но критиката своевременно не подкрепя докрай втората – алтернативната жанрова система. Критиката не застава категорично в подкрепа на алтернативната жанрова система и тя не се доизгражда като алтернативна литература, като „втора литература“. В напрежението между тези две противоположни жанрови системи застава абсолютно уникално творбата на Иван Динков. Тя се явява в тази литературна среда. Друг е въпросът как ще интерпретираме това нейно място, но то е наистина уникално. Друг контекст. „Хляб от трохи“ попада в линията на митологично-гротесковото белетристично мислене на писатели като Георги Алексиев, Йордан Вълчев, Николай Кирилов и др. Но нека да припомним и „Крах на митологията“ – стихотворението на Константин Павлов. Това е още един контекст. Една загатната линия в творчеството на Константин Павлов, която пряко се отнася към стилистиката и художествената образност на трите *романета* на Иван Динков:

*Ранени девойки и юноши
се миеха в горските извори...*

Тези произведения взаимно се подкрепят. Да ви припомним това стихотворение на Иван Динков:

*Жив е той, жив е! Там на Балкана,
юнак с дълбока на гърба рана...*

Текстове и на Константин Павлов, и на Иван Динков мощно подкрепят *романетите* – за формирането на художествения космос и за създаването на нов стилистичен ред в прозаическите творби на Иван Динков. Никола Иванов се изразява много добре, цитирайки Динков: „Силата на фарса е в неговата привидна анархия“ – тази мисъл от бележките на Рагко Белоземски, е творческото разбиране на Иван Динков, утвърдено в цялата му книга и мисля, че тази беше сред основните причини за неразбирането и реакциите към романа“. Много добра забележка! Да обърнем внимание, че когато се отпечатва „Моминството на войниците“ (1983), не излиза нито една рецензия. Не се появява рецензия и при публикуването на следващите два *романета* на Иван Динков. В случая „Хляб от трохи“ е като една срамна тайна в литературата. Появата ѝ е като една забулвана, прикривана тайна. Нашата задача е да интерпретираме случая „Хляб от трохи“ и да разкрием тази тайна. Нашата задача е да извадим от небушието „Моминството на войниците“ и да възкресим замисъла на Иван Динков – именно „Моминството на войниците“ да стане начало на тази трилогия. Така ще открием отново традиционно *лявата* неортодоксална мисъл на Иван Динков. За мен случаят „Хляб от трохи“ е колкото политически конфликт, който драматично и радикално нахлува в литературното и културното пространство, толкова и феномен с няколко литературноисторически измерения, които изискват интерпретирането на множество контексти, за да може да бъдат пълноценно прочетени *романетите* на Иван Динков.

Текстът е произнесен на националната научна конференция „Иван Динков в българската литература и култура“, проведена на 14 декември 2007 г. в НБУ. Тук се публикува за първи път.

„Другият „Тютюн“...“

от стр. 3

МИХАИЛ НЕДЕЛЧЕВ

Ето така трябва да изглежда представянето на една значителна книга. Да благодарим на Милен Миланов за празника, който ни даде! Изключително се радвам за щастие, което в този момент изпитва Анна Свйткова. Защото да работиш толкова години за името и паметта на Димитър Димов, да служиш в неговата къща, да си човекът, който си добрият дух на тази къща и сега да бъдеш на премиерата на тази книга – това наистина е щастие. Поздравявам Пламен Дойнов за новата книга, която е създал и да обявя, че тя се нарежда в една поредица, която той публикува през последните години.

Пламен Дойнов и Анна Свйткова не са ровили в архивите, а като истински историци са търсили и намирали документите. Въпросът е, че те не само ги открили, но и са ги осмислили в последователност, която е изключителна. Студията на Пламен Дойнов представя наистина романът на един роман. В историята на европейската култура на ХХ век такъв „жанр“ има значителна роля – и от примерите с творчеството на Томас Ман, и от руските изследвания за романите на Михаил Булгаков. Сега ние присъстваме на раждането на една книга, която достойно представя романът на романа „Тютюн“. Големият методологически принос на студията на Пламен Дойнов е в това, че тя разказва. Тоест в нея не се каканиже по законите на зле разбраната „научност“, а се разказва последователно – представя

въпрос. Защото няма творба, която сама би могла да удовлетвори изцяло догмите на соцреализма. През 1951/1952 г. се прави следната операция – всяка творба се тествува отделно и тя сама трябва да покрие целия корпус от изисквания на соцреализма. След „случая „Тютюн““ този принцип постепенно отпада, което дава възможност литературата да се еманципира и след години да се появят произведения, които нямат нищо общо с доктрината.

На нас, текстолозите и литературните историци, ни е забранено да говорим, че преработките на една творба представляват „поправки“ или „подобрения“. Всяка преработка е коректна и трябва да се разглежда внимателно. Най-важна е авторската воля. Имаме категоричната воля на Димитър Димов, че второто издание е неговото издание. Оттук обаче идват големите колебания. Днес ние, съвременните читатели от 2011 година, кой роман да четем – първия или втория вариант? Разбира се, че и двата. Занапред „Тютюн“ би трябвало да се издава в четири тома. Първи том – първото издание. Втори том – второто издание. Трети том – ето тази книга – „Другият „Тютюн““. Четвърти том – трябва да съдържа всички коментари и сравнения между различните варианти, защото до този момент това не е направено. Който иска да чете истински „Тютюн“, трябва да направи това интелектуално усилие да прочете тези четири тома.

киното. Затова ми се струва изненадващо, че за последните 20 години не се е случило художествено интерпретиране на този изключителен металитературен сюжет – нито чрез роман, нито чрез филм, нито дори чрез стихове. Благодаря за възможността да говоря тази вечер. Защото, приемайки със съмнение поканата, направих си труда да прочета цялата студия на Пламен Дойнов и тя ми направи впечатление, че не само разказва увлекателно този случай, но и не иконизира образа на Димитър Димов и така го прави още по-жив за нас.

ГЕОРГИ ЛОЗАНОВ

Нито съм писател и издател, нито историк на близкото минало, затова с право може да очаквате от мен едно безгрижно в своята некомпетентност изказване. Ще се позова най-напред на онова, което каза Пламен Дойнов, чийто текст е впечатляващ с амбицията и желанието да следва собствената си мисъл. Напоследък чета много текстове, които по средата се отказват от себе си и отиват някъде другаде. Но той завърши изказването си с това, че романът остава в сърцето. Веднага искам да призная, че точно този роман на Димитър Димов не ми е в сърцето. Нито с първото, нито с второто си издание. Например „Поручик Бенц“ ми е много повече в сърцето, ако ще преценяваме книгите през сърцето. Но тъкмо защото „Тютюн“ не ми е в сърцето, имам по-голяма чувствителност към неговия контекст. Нашето поколение очакваше през времето на комунизма, че добрият роман ще има трудни

се целия сюжет с всички негови варианти, с всички загадки и догадки, с всички тайни. Това е разказ за приключенията на романа „Тютюн“, за начина, по който се социализира и за това, което той символизира в българската култура.

В документалната част на сборника са представени материали, които до този момент бяха съзнателно укривани. Не е такъв случая със спомена на Червенков от 1974 г., но бих искал да го подчертая. Написан е изключително културно и внимателно. Интересното е, че в него този тогава вече свален и обруган комунистически вожд продължава да се идентифицира с Комунистическата партия, което му прави чест. Но когато изваждам от контекста на всички документи този текст на Червенков, аз върша нещо неправомерно. Защото тези документи трябва да се четат в своята последователност. Няма да се съглася напълно с проф. Знеполски – с неговата теза за ролята на критиците. През 1952 г. въпросът е дали онези критици, които са дошли в литературата от партийните среди като пълномощници на идеологията, могат да бъдат в надпоставено положение спрямо литературата или те ще бъдат заставени да са вътре в литературата, да бъдат част от нея.

Около романа „Тютюн“ се случва точно това – критиците са заставени да влязат в литературното поле и да бъдат част от него. В СССР се разгръща друг модел. Там някои от критиците бяха извадени извън скоба – не бяха нито историци, нито теоретици, а критици идеолози. У нас със случая „Тютюн“ обективно се получава друго – критиците се връщат вътре в литературата, те са заставени да се съобразяват с общия ход на литературата. И се постига още нещо изключително важно – поставя се проблемът, когато се разглежда една творба, дали тя ще се тествува спрямо общия контекст, или ще

се оценява сама за себе си, дали сама постига идеала за социалистически реализъм. Това е ключов методологически

ГЕОРГИ ТЕНЕВ

Все повече си мисля, че днешната българска култура може да бъде определена като култура на парадокса. И тази книга – „Другият „Тютюн““ – е доказателство за това. Защото тя се случва против нормата. Неин инициатор е човек, който като че ли не би трябвало да се занимава с издаване, но е имал огромна енергия да го направи, за което го поздравявам – Милен Миланов. Поздравявам съставителите и авторите. Държа да спомена нещо още веднъж, въпреки че вече беше казано под различни форми. Всеки път, когато погледна това издание, искрено се учудвам, че полиграфически, редакторски и коректорски тази книга е парадокс. Тя е срещу нормата за издаване на литература в България. Вижте изработката! Штилето на книга днес е лукс. Тази книга, казано най-просто и ясно, прилича на руска книга. Такива книги има в московските книжарници.

Иска ми се да направя паралел между историята тогава и днес. Това е още един парадокс. Колкото повече четем книгата и студията на Пламен Дойнов, толкова по-ясно виждаме, че тогава българската литература е била в сърцевината на онова, което той нарича „литературно-политически контекст“. Наистина онова време има правото да бъде описано с термини като „литературно-политически“. Днес не можем да говорим така, защото литературата и политиката не се пресичат. В епохата на 50-те години наистина през литературата се провежда политическата норма. И тук се състои огромната разлика. Виждаме една култура, подчинена на нормата, тогава, и друга култура, без норма, сега. Да припомним някои бисери от документите, на които можем да се усмихнем. Но това не е виц – да чуем, че „романът не е народен, защото езикът му е културен“. Звучи актуално. Смятам, че в тази книга са казани болезнени неща за нас днес, а не толкова за онази епоха. Тя дава разрези на неща от миналото, които обаче ни се случват на нас днес. Отвъд документите и стенограмите, отвъд конкретното питане „Може ли е Димов да не преработва романа си“, стои друг отговор, който може да бъде само интуитивен, т.е. да бъде даден чрез друго произведение – на литературата или на

отношения с властта. Такава беше ситуацията – ако един текст е добър, трябва непременно да породи някакъв сложен властови сюжет около себе си. И този драматизъм допълнително да се окаже форма на неговата художествена оценка. Тоест, за да оцениш текста, трябваше да излезеш извън него, да го огледаш, да натрупаеш знание за контекста и тогава да се върнеш към него, за да го четеш с друго удоволствие. В този смисъл „Другият „Тютюн““ събира в едно важния контекст около романа. Това е пътуване извън текста, след което, като се върнеш, четеш романа по друг начин – не през сърцето, а през историята. Скандалът, историческият контекст около „Тютюн“ е допълнителна гаранция за дълговечност или за трайност на текста, която романът сам по себе си трудно би могъл да даде. Вие, издателите и авторите, сте предложили начин този роман на Димитър Димов да стане по-важна част от историята на българската литература, отколкото сам „Тютюн“ би могъл да бъде. Мисля, че по-голям комплимент към едно критическо или историческо издание не може да има. Правя го с удоволствие.

ЙОРДАН ЕФТИМОВ

Ще споделя няколко тези, предизвикани от книгата „Другият „Тютюн““. Първата започва от очакваното признание, че документите са нещо ценно, но тяхното четене не е лесна работа. Казуист около досиетата показва, че в съвременното българско общество битува идея, че документът е достатъчен и самоочевиден. И тук няма предвид, че документите никога не са буквално регистриране на думи и действия, тъй като са преминали през всевъзможно дописване, редактиране, нека го наречем цензуриране, а друго – текстовете на документите могат да бъдат четени по множество различни начини. В българската литературна история не е разпространена идеята, че документите също като литературата трябва да бъдат четени реторически. Тази книга, благодарение на студията на Пламен Дойнов, ни занимава и с този проблем – че документите работят с оглед на предназначението си в определен момент, разчитат на своята реторика. Студията е ценна и с демонстрацията на възможността, че по повод

„случая „Тютюн“ може да се напише книга, която да съдържа много повече страници. Например може да се изследва съдбата на един талантлив писател и това как цяла верига от събития са се отразили върху неговото творчество. Пламен Дойнов не е първият, който говори, че Димитър Димов спира да пише романи след скандала с „Тютюн“, но в студията тази трагедия на писателя е показана аргументирано и убедително. Друго обаче е конкретното битие на критиците и писателите от епохата, което също е описано в студията. Всъщност е показано как комунизмът не е стройна тоталитарна система и никога не е бил, а система от феоди, които се отнасят по сложен начин един спрямо друг. Много уместно в студията е изтъкнато как „злополучните критици“ са отстранени от длъжностите си в рамките на СБП, но не и в тяхното амплуа на преподаватели в университета или другаде. Разбира се, никъде не е минало безобидно, но губернниите са си губернни.

Другата страна на проблема е текстологичната. За нея в книгата има податки. „Тютюн“ не само е повлиян от булевардната литература (това сме забелязали мнозина, които сме писали по тази тема), но в сборника документално е описано как още в споровете от 1952 г. се назовават конкретни западни автори и книги, влияещи на Димов. Впрочем той е един от социалистическите писатели, които търсят сърцата на публиката, четяща булевардни романи. И не само той. Редакторът на първото издание на „Тютюн“ Димитър Ангелов – също. Като ученик четях с удоволствие романа му „На живот и смърт“.

му в продължение на няколко години – между 1946 и 1950 г.

Интересни са дори бележките под линия. Например там, където се споменава, че от няколко десетки забележки на редактора Димитър Ангелов авторът Димов се е съгласил с две – да кажем, съкратил на едно място убитите партизани от десет на трима с цел правдоподобност. Това ми напомни за критиките на Тодор Нейков към „Осъдени души“. Винаги е имало автори, които са изгразили на реализъм.

В студията на Пламен Дойнов става дума и за играта на методическа подготовка – това, че Димов заедно с почти всички членове на СБП се самовъзпитавал в социалистически реализъм. Макар че за мен най-важният казус в студията е проблемът „Съществува ли социалистически реализъм“. Откривам много отговори, които взаимно се допълват и могат да бъдат доказани чрез документите във втората част на сборника. Но ако използвам израз от епохата, „както правилно посочва другарят Дойнов, остро и по-болшевишки категорично“, соцреализмът мимикрира. Става дума даже не толкова, че мимикрира, а че мигрира в различни области и съображения. Защото все пак е израз на една реална подлика, в която тогава участват всички автори. Тук бих репликирал проф. Знеполски. В нито един момент Димов основателно не се е доверил на подкрепата на Вълко Червенков. Тази подкрепа, дори когато Червенков пише, че „братски стиска ръката“ на писателя, не е гарантирана, не е сигурна.

С този сборник пред нас се разгръща много сложна картина на епохата. И от нас зависи да продължим

прочела. Когато учителят попитал – чел ли е някой романа, знаете ли нещо за него, тя вдигнала ръка. Учителят ѝ задал въпрос: „Какво ще кажете за образа на Лила?“ Ученичката премигнала и също попитала: „Коя Лила?“

Друг пример – една моя приятелка гъркиня учеше в България. Казваше се Аглая, но гържеше да бъде наричана Лила, защото ѝ била любимият литературен герой.

Наистина е важно да се направят текстологични анализи на двете редакции на „Тютюн“, като по-внимателно се изследва езикът. Затова ще завърша с цитат от Ст. Ц. Даскалов:

„Непростимо невежество проявиха нашите критици-таммудисти по отношение на езика в художествената литература. Защо се получи така, че след изказването на гр. Сталин за езика, никой от нашите критици не се зае с подробен практически анализ: да направят изследване, например, за езика на нашите революционни поети до 9 септември, или на група белетристи от миналото или днес; освен гр. Динев никой не излезе с доклад...“

Призовавам българските критици да последват примера на другаря Динев! И на другаря Дойнов!

ТЕОДОРА ДИМОВА

(Поради отсъствието на Т. Димова от страната, текстът ѝ беше прочетен от Феда Филкова)

По странно стечение на обстоятелствата издаването именно на тази книга е за мен същинското честване на 100-годишнината от рождението на баща

напред в тълкуването. Смятам, че Пламен Дойнов ни е показал много посоки, по които можем да сторим това и да говорим за историята честно – да не престава четенето на представените материали, като не изпадаме в документален фетишизъм, а да се опитаме да стигнем и до всичко онова, което остава извън архивите (разговори, обаждания по телефона, случайни срещи и пр.). Това е живот, който не бих нарекъл „литературен“, а живот в определена епоха. Затова в студията са посочени и други случаи от 1952 година – с „любовния цикъл“ на Иван Радов, с реабилитацията на Димитър Талев и гр. Добре е посочено, че „случаят „Тютюн“ просто не е единствен случай.

Единственото, с което не съм съгласен (това е може би идеологическо или методологическо несъгласие) е лансираната в студията идея за автономността на литературата. Смятам, че в нито една епоха не може да се говори за автономност на литературата. Може да се говори за илюзия за автономност, за идеология на автономизацията, но не и за реална автономия.

Това, разбира се, не е най-важното. Тази книга ни казва, че имаме още какво да правим по антропологията и социологията на комунизма, по цялата история на българската литература от онази епоха.

МИТКО НОВКОВ

Мислех си как можем да опишем това събитие. Ако критиците на „Тютюн“ са наречени „злополучни“, за всичко, което се случва сега, можем да кажем, че присъстваме на една доброполучна за критиците вечер. Защото те се опитват честно и компетентно да обговорят тази книга, за която не намирам друго име, освен „екземплум“. Екземплумът е средновековен жанр, който през един частен пример говори за това как човек трябва да бъде добър и да върва в Бога. Тази книга ни казва как човек трябва да бъде честен и да върва в литературата и в нейните стойности. За да бъде кратък, ще разкажа две истории за „Тютюн“. За Лила.

Първата – разказа ми я Манол Пейков. Една негова съученичка зубрачка много се старала. Затова, когато разбрала, че ще учат „Тютюн“, веднага го

ми – точно с една година закъснение. Миналата година нещо сякаш липсваше. Изпитвах болка, но не знаех какво да направя, а всъщност и нямаше какво да се направи.

Но е имало.

Една сутрин с Милен Миланов се срещнахме и той каза – има ли нещо неиздадено на баща ти, има ли нещо, което да искаш да издадем. И в мига проумях какво трябва да бъде направено.

Зная, че в написването и издаването на една книга има нещо съдбовно. Ако го няма – не си е заслужавало книгата да бъде нито написана, нито издадена. Всяка истинска книга е като къс живо, сурово месо. Всяка книга е част от живота на своя създател.

Изказвам огромните си благодарности към Милен Миланов, към Анна Свйткова и Пламен Дойнов, към спонсорите и творческия екип, които с такава добросъвестност и педантичност създадоха тази книга. Заради тях сега ние отдаваме своята искрена и дълбока почит към паметта на Димитър Димов.

„Случаят „Тютюн“ за мен е не само концентриран израз на уродливостта на тоталитарния режим.

„Случаят 4Тютюн“ не е само бездънен лабиринт от литературната ни действителност.

„Случаят „Тютюн“ в крайна сметка остави едно петгодишно дете да израсне без баща.

Така че за мен случаят „Тютюн“ е моят личен и много тежък кръст.

ЛИЯНА ДИМОВА

Искам да благодаря на издателите и съставителите на тази книга и на всички, които толкова компетентно говориха за „Тютюн“ и за Димитър Димов!

Ще се присъединя към думите на дъщеря ми – Теодора Димова, която каза, че случаят „Тютюн“ остави едно петгодишно дете без баща. Аз ще кажа, че случаят „Тютюн“ остави и българската литература без един толкова талантлив писател.

Четях и „конкуренцията“ на „Тютюн“ в онази епоха – „Митко Палаузов“ от Марко Марчевски. Не мога да не го призная, защото бях ученик във време, в което училището преподаваше тези книги, написани от хора, владеещи в някаква степен писателското изкуство.

Когато изваждаме „Тютюн“ от контекста на неговата епоха, обикновено извършваме редуционистичен акт, защото следваме канона. Дори допълнително канонизираме романа чрез усилването на проблема за двете издания и разликите между тях. И някак си забравяме за Димитър Ангелов например. Слава Богу Пламен Дойнов не е забравил за Димитър Ангелов, дори е разгледал критиките към „Тютюн“ още в процеса на неговото писане и редактиране, т.е. преди да бъде издаден. Описани са перипетииите с романа между издателствата „Български писател“ и „Народна култура“, проблемите около написването

На 19 и 20 май 2011 г. в Шумен се състоя XXXIV издание на Националния студентски литературен конкурс, посветено тази година на 40-годишнината на Шуменския университет. В конкурса участваха над 100 студенти от почти всички български университети и висши училища. Бяха определени следните награди:

В направление ПОЕЗИЯ

Първа награда – Анита Желева (Софийски университет)

Втора награда – Николай Трайков (НБУ)

Поощрения – Лиляна Чернин (Великотърновски университет) и Семра Идириз (Стопанска академия - Свищов)

В направление БЕЛЕТРИСТИКА

Първа награда – не се присъжда

Втора награда – Елена Борисова (НБУ)

Трета награда – Ангел Иванов (Софийски университет)

Поощрение – Момчил Миланов (Софийски университет)

В направление КРИТИКА

Първа награда, наградата за критика „Боян Пенев“ на Шуменския университет – Елена Борисова (НБУ)

Втора награда – Виляна Моноvsка (НАТФИЗ „Кр. Сарафов“)

За КНИГА ОТ АВТОР СТУДЕНТ

Наградата на Община Шумен – Мирослав Христов (Софийски университет) за стихосбирката „Череша с гравитация“.

Журието на конкурса беше в състав: Любен Дюлов-син, Пламен Дойнов, Валери Станков, проф. Христо Трендафилов, доц. Сава Сивриев. Организатори на събитието бяха: Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“ – Студентски съвет, Литературен клуб „Боян Пенев“, Община Шумен, Сдружение на български писатели.

Поместваме по-году част от отличените стихотворения. Отбелязваме, че за част от тях това вероятно не е първа публикация, поради конкурсното условие, че могат да бъдат изпращани и вече публикувани творби.

Николай Трайков

последна любов на 8 декември

първата дума беше загубена
последната беше изтрита

любовта? е как да кажа
да влезеш в непознат бар около ранния следобед
да си поръчаш (поне едно) докато гледаш прозореца
премрежен от прах, дим, наяжина
и завеса

повече цветна отколкото чиста
и някъде там погледът ти да спре
заслепен от някакъв слънчев проблясък
който не те кара да си затваряш очите
защото не боли

* * *

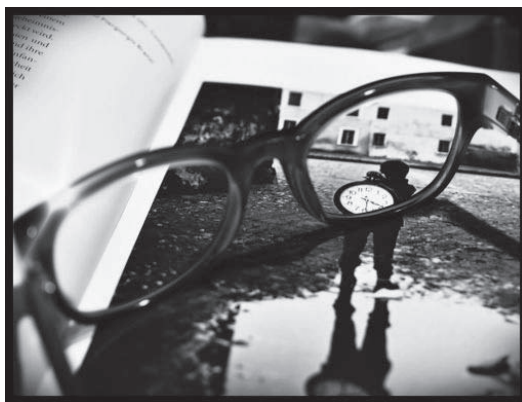
хвърляш кибритени клечки по мен
клетка след клетка
а няма нито една запалена
аз съм импровизирана мелодия в устата ти
език който е препариран зад зъбите
не помръдвам
в паника от това че целият мога да пламна
трепера пред теб
тук клетките са моите секунди
огъвам се под тежестта им
а няма нито една запалена

* * *

спасителна целувка след разстрел
край застреляха се край
всичко стана в разстояние
между две мълчания
смесиха се споделено
като кръв
някъде над въздуха
между две звезди и трета
в тази нощ по-тънка и от косъм
бавна
като кръв
преди да е засъхнала
локвата за малко става огледало
за теб
или за мен
или понякога
за нас
живи и поотделно
спасени от последни пъти

* * *

в ръката ѝ имаше глухарче
което вятърът пропусна

Семра Идириз

Видение

Сливам се с тъмнината
и изчезвам в нищото.
Безплътна съм и танцувам с вятъра,
така както слънцето танцува на прозореца.
Пътешествам из празното пространство
на съзнанието си.
Кули и гробове, развалини и
лятната усмивка на луната.
Това е мястото, в което можеш
да заровиш мъртвец и той да се съживи.
Също както да посадиш семе в саксия.
Само тук помня коя съм аз, само
тук чувам гласа си, който иначе
се губи сред кръсците.
Само тук любовта не е болест, а настроение.
Малки капки се стичат по всеки
един кичур от косата ми.
Никой тук не очаква мъдри думи
от мен, защото никой не може да говори.

Гост

Да няма да си кажеш нещо с никой.
Да няма никой да си кажеш нещо.
Липсват спомени, с които да се успокоиш денем.
Няма лица, които да сънуваш нощем.
Опразнени стаи, даже и от призраци.
Като бездомник обикаляш собствения си дом.
Пожалил си паяка под леглото –
за компания, пък и нали е знак за гост.
Гост май е паяка, друг не идва.
Като глупак книгите четеш, препрочитай,
радваш се, скърбиш, представяш си, че си ти.
После шизофренична агония гърчи тялото ти,
равномерно, приятно непознато. Различно.
Това, което сам не си посмял да направиш.

Лиляна Чернин

* * *

Indiscriminatamente
Обичаи ни еднакво
всичките
плъзгаи ни
по своята повърхност
разкъсваща и вечна
не обещаваи нищо
само себе си
и чувство за реалност
запълваи празното пространство
когато натежат крилата
даваи ни
да те разгръщаме
на произволни страници
защото
началото ти е скучно
а краят – болезнен
смели сме всичките
защото се втурваме
без да прекрчваме
твоите граници
Остани под дъжда
само секунда
преди да си спомня
италианската дума
за дъжд

Анита Желева

Високосна съм

липсите ми идват в повече
от необходимото
за тях плача само нощем
по чуждите прозорци
стичам се и цопвам на лицето ти
осолявам ти скулите
и илюзиите
змурвам се в очите ти
плувам всички стилове
да ти премрежа погледа
и да не виждаш съзлите ми

Некролози

висят по стените,
по стълбовете, по лампите
има ги и черно-бели
и цветни
(според предпочитанието
на клиента)
обяви за оня свят
със снимка, възраст и име
само телефонен номер няма
blind date –
направо в агенцията
накрая на града

така или иначе
аз съм от жените, които
не могат да чакат
40 дни
до втората среща

Чернова

Не чукай
влизай направо
не мога да те ориентирам в
обстановката
миш-маш от танцуващи
б у к в и
хип-хопъри рокери всякакви
първокласен бардак
всички съгласни
а и да не са
се съгласяват накрая
умножават се
омесват разбъркват се
като в шейкър

речника се скри някъде
а аз оставам без думи
само няколко имам
една с една не си пасват
но звучат добре заедно
миксирани
надрусани

стана ли най-последно стихотворение?

Родина

искам да те сдъвча
с всеки ден все по-българка ставам
и все по-гладна
да те налам цялата
с бримките и лекетата
барбар със костилките
търсеци разсъблечените си праскови
няма да спра да те гложам
дори по кариевите ми
да не останат зъби
нак ще те преглътна България
нак ще те храносмеля

защото си моя
няма да те повърна
няма

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ: Юлия Кръстева (Париж), Богдан Богданов (София), Кристиан Редер (Виена), Боян Биолчев (София), Ханс Улрих Рек (Кьолн), Никола Георгиев (София)

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: Ани Бурова (гл. ред.)
Малина Томова (зам.-гл. ред.), Едвин Сугарев, Георги Господинов,
Бойко Пенчев, Пламен Дойнов, Йордан Ефтимов,
Амелия Личева, Камелия Спасова, Мария Калинова
Издава Фондация "Литературен вестник"
Печат: „Илунген 2000“
ISSN 1310 - 9561

Адрес: СОФИЯ 1606 ул. „Св. Иван Рилски“ №1
Банкова сметка: BG56BPB179401049389602, BIC - BPBIBGSG
Юробанк И Еф Джи България
e-mail: litvestnik@yahoo.com
http://litvestnik.wordpress.com
www.bsph.org/litvestnik; http://slovoto.orbitel.bg/litvestnik/
ВОДЕЩ БРОЯ Пламен Дойнов